

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND TALLINNAS
Karistusõiguse osakond

Greete Jalast

**KRIMINAALMENETLUSES KAHTLUSTATAVATE VÕI SÜÜDISTATAVATE
LASTE MENETLUSLIKKE TAGATISI KÄSITLEVA DIREKTIIVI ÜLEVÕTMISE
ANALÜÜS**

Magistritöö

Juhendaja: MA Anna Markina

Tallinn 2019

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
1. Alaealiste erikohtlemine kriminaalmenetluses	7
1.1 Delinkventse käitumise eripärad.....	7
1.2 Alaealiste vajadus täiskasvanutest erinevale karistamisviisile	10
1.3 Alaealiste kriminaalse käitumise mõjutamine	14
1.4 Alaealiste erikohtlemise süsteemi areng Eestis	20
1.5 Lapsesõbralik õigusmõistmine.....	23
2. Kriminaalmenetluses kahtlustatavate ja süüdistatavate laste menetluslikke tagatisi käsitlev direktiiv	26
2.1. Direktiivi ajalooline taust ja kontekst	26
2.2 Direktiivi eesmärk ja mõjuala.....	32
2.3 Direktiivi sisu uuenduslikkus.....	34
2.4 Direktiivi ülevõtmine	36
3. Eesti õiguse ja praktika vastavus direktiivis sätestatud	38
3.1 Üldsätted	38
3.2 Direktiiviga määratletud kuriteokoosseisud ja karistused	38
3.2.1 Õigus teabele (artikkel 4).....	38
3.2.2 Lapse õigus vanemliku vastutuse kandja teavitamisele (artikkel 5).....	40
3.2.3 Kaitsja abi (artikkel 6)	41
3.2.4 Õigus individuaalsele hindamisele (artikkel 7).....	43
3.2.5 Õigus arstlikule kontrollile (artikkel 8).....	46
3.2.6 Küsitlemise audiovisuaalne salvestamine (artikkel 9).....	47
3.2.7 Vabaduse võtmise piiramine (artikkel 10).....	48
3.2.8 Alternatiivsed meetmed (artikkel 11)	48
3.2.9 Erikohtlemine vabaduse võtmise korral (artikkel 12).....	51
3.2.10 Kriminaalasja õigeaegne ja hoolikas menetlemine (artikkel 13).....	52
3.2.11 Õigus eraelu puutumatuse kaitsmisele (artikkel 14).....	53

3.2.12 Lapse õigus sellele, et teda saadab menetluse käigus vanemliku vastutuse kandja (artikkel 15).....	55
3.2.13 Koolitus (artikkel 20).....	55
Kokkuvõte.....	58
Summary.....	63
Kasutatud materjalid.....	66
LISAD.....	73
Lisa 1.....	73
Lisa 2.....	74
Lisa 3.....	75
Lisa 4.....	76

Sissejuhatus

Alaealiste kuritegevusega seotud teemadele on viimastel aastatel keskendunud palju nii Eesti kui ka Euroopa Liidu tasandil, kuna alaealised on üks aktiivsemaid ühiskonna gruppe. Euroopa Liidu tasandil on koostatud mitmeid ettekirjutusi ning korraldatud konverentse tõhustamaks alaealistele kriminaalmenetluses kohaldatavaid mõjutus- ja ennetusmeetmeid. Lisaks on pideva tähelepanu all lapsesõbralikum õigusmõistmine. See hõlmab endas aspekti, et lapsi koheldakse temaga seonduva menetluse kestel hästi, olenemata sellest, miks laps sellesse kaasatud on. Samuti arvestatakse menetluses lapse ea ning arusaamisvõimega ning pööratakse erilist tähelepanu lapse erivajadustele. Last tuleb menetluse kestel abistada nii tema menetluses osalemises kui ka aidata lapsel mõista tema ümber toimuvat.

Sarnaselt eeltoodule on antud teema olnud tähelepanu all ka Eestis. Kriminaalpoliitika üks olulisemaid eesmärke Eestis on olnud alaealistega seotud kuritegevuse ennetamine ning selle vähendamine. Antud teema on olnud kriminaalpoliitika arengusuundades mitmetel eelnevatel aastatel ning sarnaselt eelnevale võib seda leida ka kriminaalpoliitika põhialustest aastani 2030. Kriminaalpoliitika arengusuundades 2030 aastani on välja toodud riigipoolsed meetmed ennetamiseks noorte vägivallakuritegusid ning vältimaks alaealiste sattumist õigusrikkumiste spiraali. Lisaks tuleb noortele õigusrikkujatele tagada riigipoolne alaealiste vajadustele vastav kohtlemine. See hõlmab endast alaealiste ja laste erivajadustega arvestamist, milledeks on nende vanus ning arusaamisvõime. Vajadustele vastava kohtlemise eesmärk on toetada kuritegevusest irdumist, ennetada kuritegevust ning vähendada sõltuvusest ja vaimse tervise häiretest toime pandud õigusrikkumisi.

Kuivõrd noorte delinkventne käitumine on tingitud noorte eakohasest mässumeelsusest ning on võimalik, et noored kasvavad sellest välja, ei ole alati mõistlik ülemäära range karistamine. Kriminaalmenetluse käigus on oluline, et alaealistele lähenetakse täiskasvanutest erinevalt ning peetakse oluliseks pigem kriminaalse käitumise edasist ennetamist ja kuritegude ärahoidmist, kui kohest ranget karistamist. See on oluline, kuna lapsed on teismelise eas oma arengus üleminekufaasis ning nende delinkventne käitumine võib olla mööduv käitumise ilming. Eeltoodule tuginedes võib järeldada, et Eestis tegeletakse järjepidevalt ja sihikindlalt siseriiklikul tasandil erinevate noortele suunatud mõjutusvahendite ja ennetussüsteemide väljatöötamisega eesmärgiga kasvatada noortest täieõiguslikud ühiskonna liikmed.

Käesoleva magistritöö aluseks olev direktiiv (EL) 2016/800 võeti Euroopa Liidus vastu 2016 aastal. Direktiiv käsitleb alaealistele, kes on kriminaalmenetluses süüdistatavad või kahtlustatavad, suunatud menetluslike tagatise. Direktiivi eesmärk on kehtestada Euroopa Liidus ühtsed menetluslikud tagatised selleks, et lapsed, kes on kriminaalmenetluses kahtlustatavad või süüdistatavad, saaksid menetlusest aru ning oskaksid menetluse raames oma õigusi kasutada. Direktiivi abil soovitakse hoida ära alaealiste uute õigusrikkumiste toimepanemist ning suurendatakse liikmesriikide vahelist usaldust üksteise kriminaalõiguse süsteemide vastu.¹

Antud magistritöö eesmärgiks on anda hinnang Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiivi 2016/800 Eesti õigusesse üle võtmise võimaluste kohta. Eesmärgi saavutamiseks antakse ülevaade Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiivist (EL) 2016/800 kontekstis Eesti siseriikliku regulatsiooni olemasolevatest ning vajaka olevatest normidest, analüüsides ning pakkudes välja omapoolseid õiguslikke lahendusi.

Lisaks on oluline välja tuua töö põhiline uurimisküsimus ehk "Millised muudatused tuleb sisse viia Eesti karistusõiguslikku regulatsiooni, et Eestis kehtivad seadused oleksid direktiivist tulenevate sätetega kooskõlas?". Uurimisküsimusele vastuse andmisel analüüsib töö autor direktiivi sätteid, mis Eesti õigusega kooskõlas pole, kuid paratamatult ka neid sätteid, millega Eesti siseriiklik regulatsioon on praegusel hetkel juba kooskõlas.

Antud magistritöö ehk alaealiste direktiivi ülevõtmise analüüs koosneb kolmest osast. Magistritöö esimene peatükk jaguneb viieks alapeatükiks. Esimene alapeatükk käsitleb alaealise delinkventse käitumise eripära, tuues välja delinkventsuse definitsiooni, põhjused ja käitumisilmingud. Teine alapeatükk toob välja põhjused, miks alaealised vajavad kriminaalmenetluses täiskasvanutest erinevat karistamisviisi. Kolmas alapeatükk toob välja lapse kriminaalse käitumise mõjutamise alused ning vaadeldakse erinevaid kriminaalse käitumise ennetusmeetodeid. Neljas alapeatükk toob välja alaealiste erikohtlemise arengu Eesti kriminaalmenetluses ning karistusõiguslikus süsteemis ning viies alapeatükk selgitab lähemalt lapsesõbraliku õigusemõistmise põhimõtet ja süsteemi.

Magistritöö teine peatükk annab ülevaate käesoleva magistritöö allikaks olevast alaealiste direktiivist. Antud peatüki esimeses alapeatükis antakse ülevaade direktiivi ajaloolisest taustast

¹ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, lk 1. - <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L0800&from=ET> (12.04.2019).

ja kontekstist ning teises alapeatükis tuuakse välja direktiivi eesmärk ja mõjuala. Lisaks antakse antud peatükis ülevaade käesoleva direktiivi loomise aluseks olnud juhistest, millest tulenevalt oli vajalik uue, käesoleva direktiivi loomine. Lõpetuseks tuuakse välja direktiivi ülevõtmisega seonduvad kohustused ja ettepanekud liikmesriigile.

Antud magistritöö kolmas peatükk on ehk kõige mahukam ning sisaldab Eestis kehtiva õigusliku regulatsiooni ja alaealistele kohaldatavate mõjutusvahendite vastavust käesoleva töö allikaks oleva direktiivi artiklitega. Kolmas peatükk annab ülevaate, milliste direktiivi artiklitega on Eesti õigus juba kooskõlla viidud ning millistega ei ole. Töö kolmas peatükk käsitleb direktiivi neid sätteid, mis vajavad põhjalikumat analüüsi ning seostuvad töö autori hinnangul rohkem alaealiste õigusrikkumiste vähendamise ning ennetusega.

Käesoleva töö autor valis magistritöö teema eeskätt teema aktuaalsuse tõttu. Alaealistele suunatud kuritegevuse ennetamisega tegeletakse nii Euroopa kui ka Eesti tasandil. Abivajavate ning hädasolevate lastega tegelevad Eestis aktiivselt nii riik kui ka kohalik omavalitsus. Lapsi hõlmav kriminaalmenetlus liigub selles suunas, et lapsele lähenemine peaks olema individuaalne ning lapsesõbralik. Kuivõrd lapse isiksus on väljaarenemata, on nad kasvatuslikele mõjutustele täiskasvanutest vastuvõtlikumad. Sellest tulenevalt tuleb lastega seotud mõjutusvahendite väljatöötamisse, kuritegevuse ennetusse suhtuda täie tõsidusega, mõeldes läbi iga aspekti ning arvestades seejuures lapse eripäradega.

Kuivõrd lapsed on riigi tulevased ühiskonnaliikmed on oluline tegeleda laste ja nende probleemidega järjepidevalt. Lastega tegelemine vajab aga rohkelt erialateadmisi, mistõttu tuleb antud teemaga tegeledes olla järjepidev ning samal ajal arvestav laste arenguliste iseärasuste kui ka nende muude intellektuaalsete võimete ja eripära osas.

Antud magistritööd iseloomustavad eelkõige märksõnad alaealiste kuritegevus, delinkventne käitumine, Euroopa Liidu direktiiv 2016/800/EL, mõjutusvahendid, lapsesõbralik õigusemõistmine.

1. Alaealiste erikohtlemine kriminaalmenetluses

1.1 Delinkventse käitumise eripärad

Delinkventse käitumise mõistet kasutatakse kriminoloogias laialdaselt laste käitumise uurimise puhul, tähistamaks nende õigusvastast käitumist. Delinkventsuse defineerimise aluseks on alaealistele kehtestatud käitumisnormid ja standardid, millele mitteallumine tähendabki hälbimist. Õigusliku definitsiooni kohaselt baseerub delinkventne käitumine riiklikult sätestatud, kirjapandud normidel ja reeglitel. Sellisel juhul on delinkventsus ja sellega kaasnevad sanktsioonid suhteliselt täpselt piiritletud ning ajaliselt stabiilsemad. Sellest tulenevalt saab öelda, et delinkventsus on käitumine, millega rikutakse ühiskonna fundamentaalseid norme, kui see on registreeritud sotsiaalse kontrolli agentide poolt ning tunnistatud seaduserikkumiseks.²

Delinkventse käitumise ilminguid võib märgata lastel juba varajases eas. Juba kolme-nelja aastasel lapsel on esialgne minapilt maailmast välja kujunenud. See koosneb teadmistest iseenda kohta kui ka suhtumisest iseendasse ehk enesehinnangust.³ Nelja aastase lapse puhul võime delinkventse käitumise ilmingutena märkida teise inimese löömist. Peale varajast lapsega satub laps aga mitmekesisemasse sotsiaalsesse keskkonda, kus teda hakkavad mõjutama nii mängukaaslased kui ka täiskasvanud.⁴ Kümne aastase lapse puhul on delinkventse käitumise ilminguteks pisivargused ning koolist põhjusega puudumine. Vanemaks saades aga lapse probleemid suurenevad ning näiteks 16 aastase nooruki puhul võivad delinkventse käitumise ilminguteks olla juba autovargused, narkootikumide müümine ning tarvitamine.⁵ Seega tuleb olla suhtluses lastega tähelepanelik ning delinkventse käitumise ilmingute esinemisel nendega ka koheselt tegeleda, kuna varajane sekkumine lapse probleemidesse on tõhusam kui hilisem. Kuivõrd laps alles kasvab ja areneb on tema mõjutamine ja suunamine tõhusam võrreldes täiskasvanutega.

² J.Saar. Õigusvastane käitumine alaealisena ja kriminaalsed karjäärid (Eesti 1985-1999 longituuduurimuse andmetel). Tartu: 2003, lk 88-90.

³ H.Saat. Ole toeks lapse enesehinnangu kujundamisel. Tervise Arengu Instituut: 2011, lk 1. - https://intra.tai.ee/images/prints/documents/131531583763_Ole_toeks_lapse_enesehinnangukujundamisel_est.pdf (12.04.2019).

⁴ *Ibidem*.

⁵ T.E. Moffitt. (1993). Life-course-persistent and adolescent-limited antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*. 1993; lk 679 - http://users.soc.umn.edu/~uggen/Moffitt_PR_93.pdf (12.03.2019).

Alaealise delinkventse käitumise oluliseimateks riskiteguriteks varajases elustaadiumis võib pidada individuaalsed ja perekondlikud riskitegurid, kuivõrd perekond kujundab lapse peamised väärtused ja hoiakud. Hilisemas eas muutuvad olulisemaks eakaaslaste, kooli ja kogukonna mõjud. Üks riskiteguri valdkond üksi ei selgita lapse delinkventset käitumist. Lapse delinkventse käitumise ohtu saab vaadelda riskitegurite valdkondade rohkuse järgi. Juhul kui lapse käitumises avaldub mitu riskitegurit on lapsel oht kalduda delinkventsele käitumisele.⁶ Seega tuleb pöörata tähelepanu nii lapsele kui ka tema käitumisele ning riskitegurite ilmnemisel nendega põhjalikult ja järjepidevalt tegeleda.

Delinkventse käitumise põhjusteks peetakse ka sotsiaalse kontrolli puudumist, mistõttu suhtlevad sotsiaalse kontrolli puudumise alla kannatavad alaealised rohkem eakaaslastega. Lapsed valivad oma suhtlusringkonda isikud, kellel nähtuvad sarnased kriminaalse käitumise ilmingud nagu neil endil.⁷ Seega kui lapsel puudub terve perekondlik mudel ning sotsiaalne võrgustik, hakkab ta otsima perekondlikest puudujääkidest tulenevaid probleemide lahendusi eakaaslaste seast. Sarnaselt eeltoodule juhul, kui lapsega käitatakse perekonnas kas liiga karmilt või ei pöörata üldse tähelepanu, hakkab laps otsima tähelepanu ning hoolivust mujalt. Kui laps enam kodus viibida ei taha, veedab ta rohkem aega tänavatel - on ka üheks oluliseks tekkepõhjuseks delinkventse käitumise juures.⁸

Sarnaselt eeltoodule saame sotsiaalse kontrolli teooria alusel väita, et mida tugevamad on laste sotsiaalsed suhted ja sidemed, seda vähem tõenäoline on lapse delinkventne käitumine. Alaealistel, kellel on head suhted vanematega, võtavad kiiremini omaks ühiskondlikud väärtused ja normid ning käituvad õiguskuulekamalt, kuivõrd nad ei soovi kurvastada oma vanemaid. Alaealised, kes käituvad vastavalt vanemate ning ühiskonna ootustele, saavad rohkem tähelepanu, kiitust ning privileege. Seeläbi areneb alaealiste proportsionaalne hoiak ja ühiskondlik käitumine, kuna normidest mittekinnipidamine ohustab nende tulevikku ning jätab neid ilma teatavatest privileegidest. Sotsiaalse kontrolli teooriast tulenevalt, on tugevad

⁶ T.Edovald. Ülevaade alaealiste kuritegevuse vähendamise strateegiatest ja programmidest maailmas. Kriminaalpoliitika analüüs. Tallinn: Justiitsministeerium 2005, lk 12. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/ulevaade-alaaliste-kuritegevuse-vahendamise-strateegiatest-ja-programmidest-maailmas-0> (13.04.2019).

⁷ T.P.Thornberry, A.J.Lizotte, M.D. Krohn, M.Farnworth. Delinquent Peers, Beliefs, and Delinquent Behavior: A Longitudinal Test of Interactional Theory. Journal of Criminology: 1994, vol 32, lk 52-53. - <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/crim32&div=10&id=&page=> (12.04.2019).

⁸ H.Saat. Ole toeks lapse enesehinnangu kujundamisel, lk 1.

sotsiaalsed suhted aluseks mitte delinkventsele käitumisele. Seega alaealised kelle sotsiaalsed sidemed on nõrgad või katkenud, käituvad delinkventselt.⁹

Lisaks peetakse alaealise delinkventse käitumise põhjuseks ka lapse madalat enesehinnangut, mistõttu suhtuvad madala enesehinnanguga noored leebemalt agressiivsesse käitumisse ning vägivalda.¹⁰ Lapse madal enesehinnang saab alguse kodust ning ümbritsevast kasvukeskkonnast. Kui vanemad ei ole lapse suhtes tähelepanelikud, avatud ja hoolivad, siis ei loo nad lapsele turvalist kasvukeskkonda. Ebaturvaline kasvukeskkond tekitab lapses ebakindlust ning sellest tulenevalt ei arene temas ka õiged väärtushinnangud. Samuti tekitab madal enesehinnang negatiivset suhtumist nii endasse kui ka teistesse. Mõningatel juhtudel kogeb laps sellega seonduvalt ka vanemate emotsionaalset külmust, äratõukamist ning vaenulikkust. Madalama enesehinnanguga laps suhtub endasse negatiivselt, kuna tal puudub usk enda võimetesse. Lapse ebaõnnestumiste ja läbikukkumiste tunnusteks on enesesüüdistamine ning varasemate ebaõnnestumiste korduv valulik läbielamine. Laps võib seeläbi olla ka liigselt mõjutatud eakaaslastest ja teistest inimestest, mistõttu ta ei julge oma arvamust avaldada.¹¹ Alaealiste delinkventset käitumist vaadeldakse ka osana nende kaitsestrateegiast, mis hõlmab endas alaealiste kaitset taastada enesehinnang ning sulanduda uude sotsiaalsesse keskkonda.¹²

Delinkventse käitumise alaste uuringute tulemused on näidanud, et alaealiste õigusvastane käitumine suureneb puberteedieas ning väheneb tavaliselt täiskasvanuikka jõudes. Üldjuhul ilmnevad delinkventse käitumise omadused noortel ajutiselt ning on osaks nende arengust.¹³ Delinkventse käitumise omaduste ajutisusele aitab kaasa vanematepoolse hoolimise ja tähelepanu ülesnäitamise ning lastele positiivse tagasiside andmine. Lapse enesehinnangut ning käitumist kujundab see, kuidas teised inimesed teda näevad.¹⁴

⁹ A.Markina, B.Žarkovski. Laste hälbiv käitumine Eestis. Tallinn:2014, lk 9. - https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/laste_kaitumise_uuring_2014.pdf (12.04.2019).

¹⁰ D.W.Mann. Age and Differential Predictability of Delinquent Behavior. Social Forces Journal. Oxford University Press: 1981, vol 60/1, lk 103. - http://heinonline.org/hol-cgi-bin/get_pdf.cgi?handle=hein.journals/josf60§ion=15 (12.04.2019).

¹¹ H.Saat. Ole toeks lapse enesehinnangu kujundamisel, lk 1.

¹² D.W.Mann. Age and Differential Predictability of Delinquent Behavior. Social Forces Journal. Oxford University Press: 1981, vol 60/1, lk 103. - http://heinonline.org/hol-cgi-bin/get_pdf.cgi?handle=hein.journals/josf60§ion=15 (12.04.2019).

¹³ A.Salagaev. Juvenile Delinquency. World Report YOUTH 2003: The global situation of young people. New York: 2003, lk 188.

¹⁴ H.Saat. Ole toeks lapse enesehinnangu kujundamisel, lk 1.

Delinkventse käitumisega alaealistel esinevad käitumishäired ning arusaamad on jaotatud järgmiselt: otsustades, mis on õige ja mis vale, võetakse alaealise kurjategija poolt arvesse vaid seda, kuidas otsustus mõjutab alaealist ennast, kuid mitte teisi - mõtlemine: kui see on hea mulle, siis see ongi hea ning väärtused on lühiajalised, enesele kasulikud, pragmaatilised eesmärgid.¹⁵ Delinkventne käitumine hõlmab sealhulgas paljude seadusest tulenevate ja ühiskondlike normide rikkumisi, alates ühiskonna poolt paika pandud moraalsete normide eiramisest (nt kodust ära jooksmine, koolist põhjuseta puudumine jne) kuni seadusega karistatavate õigusrikkumisteni (nt kehaline väärkohtlemine, vargused jms).¹⁶

Delinkventse käitumise ilminguteks alaealistel on impulsiivsus, agressioon, empaatia ja emotsionaalse kontrolli puudumine ning julm käitumine. Delinkventse käitumise ilminguid liigitatakse vähemtõsisteks, tõsisteks ning rasketeks kuritegudeks. Vähemtõsisteks delinkventse käitumise ilminguteks peetakse koolist põhjuseta puudumist, alkoholi tarvitamist, suitsetamist jms. Tõsisemateks ilminguteks peetakse kaklusi, vandaalitsemist, vargusi ning raskeimateks kuritegudeks peetakse teise isiku seksuaalset kuritarvitamist, uimasistega seotud õigusrikkumisi ning tapmisi.¹⁷

Seega võib alaealise delinkventseks käitumiseks pidada alaealise õigusvastast käitumist, mille põhjustajaks on töö autori hinnangul suurel määral alaealise perekondlikud sidemed ning sellest tulenev sotsiaalne kontroll. Tervete sotsiaalsete sidemete olemasolu alaealise elus on tähtis nii tema arenguprotsessis kui ka korrektsete tõekspidamiste väljakujunemisel.

1.2 Alaealiste vajadus täiskasvanutest erinevale karistamisviisile

Laste kohtlemine kriminaalmenetluses täiskasvanutena teeb lastele rohkem kahju kui mõjutab last positiivselt. Koheldes lapsi menetluse kestel täiskasvanutena, ei ole lapsed võimelised aru saama neid puudutavast menetlusest, kuivõrd nende isiksus on veel väljaarenemata. Seetõttu ei saa nad ennast korrektselt väljendada ega kaitsta. See tekitab lastes segadust ja pahameelt, mistõttu muutuvad lapsed suhtluses spetsialistidega haavatavaks ning enesekriitiliseks.¹⁸

¹⁵ K.Kõiv. Antisotsiaalse käitumisega õpilased. Artiklite kogumik 2 trükk. Tartu: 2002, lk 23.

¹⁶ A.Salagaev, lk 188.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ A.Harris, M.Ortenburger, F.Santiago, A.Tellez, J.Heller. Juvenile in Justice: Charging Youth as Adults is Ineffective, Biased, and Harmful. Human Impact Partners: Oakland 2017, lk 16-17. - https://humanimpact.org/wp-content/uploads/2018/10/HIP_JuvenileInJusticeReport_2017.02.pdf (20.03.2019).

Kuivõrd kriminaalmenetluse ja karistuse üheks eesmärgiks on õigusrikkuja edaspidise käitumise mõjutamine ning eelpooltoodust tulenevalt on alaealiste puhul eesmärgi täitumise tõenäosus suurim, on kiire ja õiglane kriminaalmenetlus, kus alaealist koheldakse väärilt, selle üks oluline eeldus. Seevastu alaealisele arusaamatuks jääval ja/või ebaõiglasena tunduval protsessil võib olla vastupidine mõju – tõenäosus, et ta eemaldub ühiskonnast veelgi ning tema kriminaalne karjäär jätkub, hoopis suureneb. Seega võib öelda, et pikaajalises perspektiivis on kuritegevuse kontrolli all hoidmise seisukohalt kriitilise tähtsusega praktika, kuidas alaealiste sooritatud kuritegusid menetletakse. Tähtis on ju siiski edasiste kuritegude ärahoidmine, kui otsene karistamine ning probleemidega tegelemata jätmine.¹⁹

Lisaks ei ole alaealiste kohtlemine kriminaalmenetluses täiskasvanutena mitte ainult ebaefektiivne, vaid see ei lahenda ka alaealise probleemi, millest tulenevalt esinevad lapse käitumises delinkventse käitumise ilmingud. Samas ei lahenda alaealiste probleeme ka nende vanglasse saatmine, kuivõrd seal ei tegelda otseselt ennetustööga. Sellest tulenevalt ongi vanglast väljuv alaealine arengult ja probleemide olemasolult samas kohas kus ta enne vanglasse sattumist ning pikas plaanis ei ole alaealiste seesugune karistusviis efektiivne.²⁰

Justiitsministeeriumi poolt 2017. aastal läbi viidud kriminaalpoliitika retsidiivsuse uurimuse kohaselt on noorte ehk alla 18-aastaste vanglast vabanemise retsidiivsus teistega ehk täiskasvanutega võrreldes suurem. 80% vanglast vabanenud alaealistest satub kahe aasta jooksul uuesti ülekuulamisele, kusjuures umbes 60% alaealistest satub uuele ülekuulamisele juba esimese poole aasta jooksul pärast vabanemist.²¹ Eeltoodud uuringu tulemustele toetudes saab väita, et noorte vanglasse paigutamine on ebaefektiivne, kuivõrd vanglas ei tegeleta põhjalikult noore probleemide lahendamisega.

2018-ndal aastal Justiitsministeeriumi poolt läbiviidud vanglate sisekliima uurimuse tulemustest tuleneb noorte rahulolematuse seoses nende isikliku arenguga. Mitte

¹⁹ M. Kurm, Alaealiste erikohtlemine kriminaalmenetluses (Riigikontrolli kontrolliaruanded 2002). Riigikontroll: 2002, lk 2. - <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/11618> (12.03.2019).

²⁰ K.M.Angell. The Regressive Movement: When Juvenile Offenders Are Treated as Adults, Nobody Wins. Southern California Interdisciplinary Law Journal: 2004, vol 125, lk 148. - <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/scid14&div=3&id=&page=> (12.04.2019).

²¹ A.Ahven, A.Roots, M-L. Sööt. Retsidiivsus Eestis 2017. Kriminaalpoliitika uuringud nr 27. Justiitsministeerium: 2018, lk 26. - https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/retsidiivsuseestis_2017.pdf (12.04.2019).

ükski Viru vangla noortest kinnipeetutest ei väljenda oma nõustumist uuringus väljatoodud väitega, et vanglas pööratakse tähelepanu nende vajadustele.²²

Sellest tulenevalt saame väita, et vanglas viibides noore käitumine süveneb, kuivõrd vanglas viibiv noor ei pruugi aru saada teo tagajärgedest, kuna lapse ei ole niivõrd arusaamisvõimeline. Sellisel juhul veedab noor vanglas aega, ilma et tema arendamise ja kasvatamise tegeletaks. Noor vajab kindlat korda, et ta suudaks aru saada, mis on õige ning vale. Sellest tulenevalt arenevad noorel kindlad hoiakud nii teiste inimeste, riigi kui ka ühiskonna suhtes. Kuivõrd on oluline noore edasiste kuritegude ja kriminaalse käitumise ärahoidmine, on oluline, et noore ja tema probleemidega tegeletaks.

Alaealised kahtlustatavad ja süüdistatavad vajavad kriminaalmenetluses erikohtlemist ning täiskasvanud kuriteo toimepanijatest erinevat karistamise viisi, kuna laste arusaamisvõime on täiskasvanu omast erinev.²³ Teaduslikult on tõestatud, et lastel ei ole piisavat kognitiivset küpsust, et mõelda tekkinud probleemide üle, reguleerides seeläbi enda käitumist ning lahendades tekkinud probleeme ratsionaalselt võrreldes täiskasvanutega.²⁴ Alaealised on tihtipeale võimelised oma arusaama olukorrast ülehindama, alahinnates negatiivsete teo tagajärgede tõenäosust ning tegema otsuseid, mis põhinevad ebaõigel või puudulikul teabel. Ehkki täiskasvanute puhul võib ette tulla sarnaseid väärarusaamu, suurendab laste ja noorukite kogemuste puudumine nende haavatust ning olukorras hakkamasaamist. Seetõttu tuleb alaealistega tegeleda individuaalsemalt kui täiskasvanutega.²⁵

11-18 aastased noored ehk alaealised ehk teismelised on oma vanuses üleminekuperioodis lapsest täiskasvanuks. Üleminekuperioodis toimub alaealise areng, mille käigus omandavad nad erinevaid ühiskonnas kehtivaid käitumisviise, saavad juurde teadmisi ning loovad kontakte. Seega on nende mõjutamine ning ümberkasvatamine alaealisena oluliselt otstarbekam ja mõistlikum võrreldes täiskasvanutega.²⁶

²² Turuuuringute AS. Vanglate sisekliima uuring. Kinnipeetavate küsitlusuuring Tallinna, Tartu ja Viru vanglates. Justiitsministeerium: 2018, lk 87. - https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/vanglate_sisekliima_uuring_sugis_2018.pdf (12.04.2019).

²³ A.Harris, M.Ortenburger, F.Santiago, A.Tellez, J.Heller, lk 16-17. -

²⁴ How should we deal with young offenders? The Law Society of South Australia: 2017. - https://www.lawsociety.asn.au/LSSA/Media/How_should_we_deal_with_youth_offenders.aspx (12.03.2019).

²⁵ National Research Council, Institute of Medicine. Juvenile Crime, Juvenile Justice. Washington, DC: The National Academies Press 2001, lk 15-16. - <https://www.nap.edu/read/9747/chapter/1> (13.04.2019).

²⁶ D.M.Bishop. Juvenile Offenders in the Adult Criminal Justice System. Crime and Just: 2000, vol 27, lk 85. - [https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/cjrr27&div=6&id=&page=\(13.04.2019\)](https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/cjrr27&div=6&id=&page=(13.04.2019)).

Nagu eelpool mainitud keskendub alaealiste kriminaalsele käitumise reageerimise süsteem rohkem alaealiste rehabilitatsioonile, kui karistusviiside määramisele. Alaealistele suunatud süsteem pakub rohkem karistusvõimalusi ning mõjutusmeetmeid kui täiskasvanutele suunatud süsteem. Enamik alaealistele suunatud mõjutusvahenditest hoiavad alaealisi eemal vanglast ning tegelevad alaealiste ümberkasvatamise ning nende ühiskonda taaslõimumisega.²⁷

Kuivõrd alaealiste puhul peetakse vägivalda õpitud käitumiseks, ei ole alaealiste range ja ühene karistamine tõhus kriminaalse käitumise vähendamise viis. Alaealiste karistamine täiskasvanutega sarnaselt ei lahenda alaealise käitumisprobleeme, mistõttu ei ole seesugune karistamine tõhus karistusmeetod.²⁸ Alaealistele ja täiskasvanutele, kes on kriminaalmenetluses kahtlustatavad ja süüdistatavad, on mõeldud erinevad mõjutus- ja karistamismeetodid ning nende rakendamiste üldine erinevus on välja toodud alljärgnevalt:

- Alaealisi süüdistatakse rohkem nende väärtegede toimepanemise eest kuiivõrd kuritegude toimepanemise eest (välja arvatud juhul, kui tegemist on tõsise süüteoga);
- Alaealistele kohaldatavad mõjutusmeetodid on leebemad, kui täiskasvanutele suunatud mõjutusmeetodid;
- Alaealisi puudutavad kohtuistungid on üldjuhul kinnised. Kohtunik, toetudes asjaoludele ning tõenditele, teeb otsuse alaealise kohta pärast kohtuistungi toimumist;
- Olukorras, kus alaealise kahtlustatava või süüdistatava käitumine osutub delinkventseks, võetakse kasutusele vastavad mõjutusvahendid, et alaealise käitumist parandada (sh hoides ära edasiste kuritegude toimepanekut). Täiskasvanud kurjategijate karistamisel võetakse seevastu kasutusele meetmed, mis on mõeldud kurjategija karistamiseks.²⁹

Üldlevinud on ütlus, et lapsed on meie riigi ja rahva tulevik. Sellest tulenevalt on meie kohustus oma lapsi hästi kasvatada, et neist kasvaksid ja areneksid täisväärtuslikud ühiskonnaliikmed. Alaealiste väärtuste ja hoiakute väljakujunemisel mängib suurt rolli perekond. Perekonda ennetusprotsessi kaasates saab lapsega tegeleda tõhusamalt kui sarnases rollis täiskasvanud kurjategijaga, kuna täiskasvanu ei võta sama efektiivselt omaks uusi käitumismustreid. Seega

²⁷ S.Tipton. Juvenile vs. Adult Criminal System. LegalMatch: 2018. - <https://www.legalmatch.com/law-library/article/juvenile-vs-adult-criminal-system.html> (12.04.2019).

²⁸ K.M.Angell, lk 148.

²⁹ S.Tipton. Juvenile vs. Adult Criminal System. LegalMatch: 2018. - <https://www.legalmatch.com/law-library/article/juvenile-vs-adult-criminal-system.html> (12.04.2019).

on kriminaalse käitumisega noortele vajalik täiskasvanutest erinev karistamissüsteem, kuivõrd nende arengutase ning arusaamisvõime erineb suuresti täiskasvanu omast. Arengu erinevust ära kasutades, saab alaealist oluliselt tõhusamalt mõjutada kui täiskasvanut, kuna alaealise areng on veel poolik, mistõttu on ta vastuvõtlikum muudatustele ning uuendustele.

Lisaks on tehtud kindlaks, et alaealiste puhul ei toimi ühene ja järjekindel karm karistusviis ehk vabaduse kaotus, kuivõrd see ei täida enda eesmärki kuritegevuse ennetamisel. Alaealiste puhul on oluline probleemi ülesleidmine ja sellega tegelemine. Alaealise vabadusekaotus aga ei tegele probleemi lahendamisega ning sestap puudub ka karistuse jätkuv mõju. Seega on eeltoodule tuginedes oluline teha vahet alaealise ja täiskasvanud inimese karistamisel.

1.3 Alaealiste kriminaalse käitumise mõjutamine

Tänapäeva ühiskond areneb kiiresti ning ühiskonna areng hõlmab ka tehnoloogia arengut. Tehnoloogia pidev areng on teinud meie elu osalt kergemaks, kuid samas nõrgendanud inimeste vahelist suhtlemist. Sellest tulenevalt veedavad lapsevanemad vähem aega oma lastega, mistõttu lapsed otsivad suhtlust väljaspool kodu eakaaslaste seltskonnast. Lapsevanema kohustus on suunata last tervislikumate suhtlussidemete poole, andes talle eluks kaasa juhiseid ja näpunäiteid ning pöörates lapsele tähelepanu. Lapsele tähelepanu pööramine suurendab ühtekuuluvustunnet ning muudab lapsed kasvades vastutustundlikumateks ühiskonna liikmeteks.³⁰

Paremate tulemuste saavutamiseks tuleb lapsega tegeleda varajases east alates. Alaealiste delinkventse käitumise mõjutamise ning nende poolt toime pandud kuritegudesse sekkumise eesmärgiks on ennetada alaealiste kriminaalset ja delinkventset käitumist, samuti vähendada alaealiste retsidiivsust ning riskitegureid.³¹ Alaealistega tegelemine ning nende tegemistesse sekkumine hõlmab nii individuaalset, perekondliku kui ka kogukondliku tööd.³²

³⁰ S.M.Ali, A.A.Malik. Predictors, Prevention and Intervention for Juvenile Delinquency. Journal of Social Sciences and Humanities: 2018, lk 190. - https://www.researchgate.net/publication/326868846_Predictors_Prevention_and_Intervention_for_Juvenile_Delinquency (13.03.2019).

³¹ Florida Department of Juvenile Justice. A Sourcebook of Delinquency Interventions. Florida Department of Juvenile Justice: 2015, lk 5. - <http://www.djj.state.fl.us/docs/quality-improvement/sourcebook2015.pdf?sfvrsn=4> (13.03.2019).

³² S.M.Ali, A.A.Malik, lk 191.

Sellest tulenevalt on alaealiste kuritegevuse ennetamist võimalik jagada kolmeks erinevaks tasandiks. Esmatasand ehk primaarne preventatsioon tähendab riigi poolt rahva üldiste elutingimuste parandamist ning ühiskonnas turvalisuse suurendamist. Antud tasandi puhul on primaarsed abinõud suunatud üldjuhul tervele kogukonnale eesmärgiga vähendada üldist kuritegevuse taset. Teiseks tasandiks ehk sekundaarseks preventiooniks nimetatakse seesugust kuriteo ennetuse tasandit, mis tegeleb ühiskonnas üldiste kriminogeensete paikade ja olukordade turvalisemaks muutmisega. See hõlmab nii ühiskondlikult kasutatavate alade turvalisemaks muutmist kui ka kogukonnapõhiste programmide rakendamist ühiskonnas. Kolmas tasand ehk tertsiaarne preventioon on aga tasand, mis keskendub individuaalselt ühele konkreetsele indiviidile, kelle käitumine on olnud kriminaalne. Antud tasand kätkeb endas nii õigusrikkuja edasiste kuritegude ärahoidmist, kui ka olemasoleva õigusrikkuja süüteo tagajärgedega tegelemist.³³

Alaealiste kriminaalse käitumise ennetamisel ja mõjutamisel tuleb arvesse võtta riskitegurite erinevaid valdkondi, laste erinevat arengutaset ning delinkventse käitumise kujunemise arenguteid. Üldisest meetmest alaealise kohtlemisel ei piisa, kuna alaealist on võimalik tõhusamalt mõjutada, mis toob välja kriminaalmenetluse põhimõtte – kuritegude ja kriminaalse käitumise ennetamine. Alles seejärel saab riskiteguritele tuginedes välja töötada ennetusalaseid tegevuskavasid, millele lapse kriminaalse käitumise mõjutamise raames tegevus suunata ning luua mõjutusprogramme.³⁴

Noorukite kriminaalse käitumise ennetamine peaks keskenduma strateegiate väljatöötamisele, mis on suunatud noorukite erinevate rühmade kuritegevuse taustale ja asjaoludele. Ühiskonnas avaldub mitmeid eri tüüpi noori õigusrikkujaid, kes vajavad erinevat lähenemist, ennetamiseks nende kuritegude toimepanemise jätkuvat kasvu.³⁵

Kõige edukamateks mõjutusprogrammideks arvatakse need, mis takistavad noortel esmakordset kuritegelikku käitumist ehk siis programmid, mille kaudu töötatakse peale laste ka nende vanemate ja õpetajatega. Perekondliku koostoimet hõlmavad programmid omavad suurt

³³ B.Rits. Alaealiste kuritegevuse ennetamise tulemuslikkus Eesti erikoolide näitel. Bakalaureusetöö. Tartu ülikool: 2009, lk 6-8. - https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/alaealiste_kuritegevuse_ennetamise_tulemuslikkus_erikoolide_naitel_b_rits_2009.pdf (12.03.2019).

³⁴ T.Edovald, lk 12.

³⁵ P-O. H. Wikström, D.A. Butterworth. Adolescent Crime Individual differences and lifestyles. Willan Publishing: 2009, lk 251.

mõjuvõimu seetõttu, et nad keskenduvad oskuste andmisele lapsevanematele, kellel on parimad võimalused lapse juhendamiseks ja aitamiseks.³⁶

Nagu eelpool nimetatud, on lapse kriminaalse käitumise riskiteguriteks perekondlikud tegurid. Lapse kriminaalset käitumist mõjutab suuresti lapse kodune kasvatus ning distsipliin. See, kuidas vanemad oma lapsega suhtlevad ning lapsesse suhtuvad on lapse arengu seisukohalt väga tähtis. Kuivõrd lapse isiksus ei ole väljaarenenud ning on alles arengufaasis on vanemate osatähtsus lapse elus väga suur. Tähtis on, et lapsele oleks seatud teatud piirid kasvatuses, mis aitaksid tal areneda, teades mis on õige ja mis on vale. Siinkohal on oluline ka vanematepoolne nõudlikkus ning distsipliin lapse suhtes, kuivõrd see võib suurendada või vähendada lapse hilisemat kriminaalset ja delinkventset käitumist.³⁷

Vanemad mängivad olulist rolli laste kriminaalse käitumise mõjutamisel, kuna nendega veedab laps suurema osa oma ajast. Kuivõrd kriminaalse käitumise suurimateks riskideks laste puhul vanematepoolne napp lapsekasvatamise oskus, kesine järelvalve, ebakindlad reeglid ning koolist puudumine, tuleb rohkem tähelepanu pöörata vanemate oskuste täiendamisele (sh kodusele olukorrale), lapse vaba aja veetmisviisidele ning lapse osalemisele koolielus.³⁸

Samuti on kool kuriteoennetuse osas tähtis keskkond, kuna kool võimaldab regulaarset ja järjepidevat ligipääsu õpilasele oluliste arenguaastate vältel ning seetõttu, et koolis töötavad pädevad inimesed, kes aitavad lapsel saada täisväärtuslikuks ühiskonna kodanikuks. Õpetajatel tuleb suurem tähelepanu pöörata laste tegevustele vahetundidel ning vabale ajale koolis, kuivõrd suur osa laste kriminaalsest käitumisest leiab aset (sh koolikiusamine) koolikeskkonnas.³⁹ Mõjusaimateks koolipõhisteks sekkumisprogrammideks on juhtimise ja distsipliiniga toimetuleku sekkumised, käitumisharjumiste kehtestamisele suunatud sekkumised ja instruksioonilised sekkumised, mis õpetavad lastele sotsiaalseid oskusi.⁴⁰

Perekonnapõhise kuriteoennetuse tõhusaimateks sekkumisprogrammideks võib 2002. aastal Farringtoni ja Welshi tehtud analüüsi tulemusena pidada kodukülastusi, koolipõhiste laste koolitust koos vanemate koolitusega ning multisüsteemset teraapiat. Kodukülastuse

³⁶ P.Greenwood. Prevention and Intervention Programs for Juvenile Offenders. The Future of Children:2008, Vol:18/2, lk 186. - <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ815085.pdf> (13.03.2019).

³⁷ National Research Council, Institute of Medicine. Juvenile Crime, Juvenile Justice. Washington, DC: The National Academies Press 2001, lk 108-109. - <https://www.nap.edu/read/9747/chapter/1> (13.04.2019).

³⁸ T.Edovald, lk 24.

³⁹ P.Greenwood, lk 186.

⁴⁰ T.Edovald, lk 29.

programmid kätkevad tööd noorte emadega nende raseduse ajal, et kindlustada raseduseaegset hooldust ning infot tervishoiu kohta. Programmi raames harisid noori emasid nii terapeudid kui medõed. Noorte emadega jätkatakse tööd ka pärast sünnitust, et soodustada ema-lapse suhtlust ning parandada lapse arengulist kasvamist. Kodukülastuse programmidest osutus tõhusaimaks Elmira programm, milles hariti vanemaid seoses loote ja imiku arengu mõjudega, pereliikmete ja sõprade mõjust rasedusele, lapse sünni ning imiku eest hoolitsemisega.⁴¹

Vanematele suunatud programmide eesmärkideks on vanemliku kasvatuspraktika parandamine, õpetades vanematele laste tunnustamist, mittekaristatavat ja järjekindlat distsipliini. Lisaks koolitatakse programmide raames vanemaid selleks, et kuidas tulla toime perekondlike kriisiolukordadega.⁴²

Lisaks on Ameerika Ühendriikidest pärit kaks tõhusat perekonnapõhist sekkumisprogrammi, mis ühtivad ka eelpool mainitud analüüsi tulemustes väljatoodud tõhusate mõjutusprogrammidega. Nendeks on funktsionaalne pereravi ja multisüsteemne teraapia. Mõlemad programmid on suunatud probleemsetele 11-18 aastastele lastele ning nende tulemustest on nähtunud positiivne mõju alaealise kriminaalse käitumise vähenemisele.⁴³

Funktsionaalne pereteraapia (FFT) on välja töötatud 1960datel aastatel ning on suunatud noortele, kes seisavad silmitsi kuritegevuse, narkootikumide kuritarvitamise või vägivalda probleemidega. Programm keskendub perekonnaliikmete vaheliste koostoimete muutmisele ja püüab parandada perekondliku toimimist, suurendades pere probleemide lahendamise oskusi ning emotsionaalseid seoseid, tugevdades seeläbi vanemate võimet pakkuda oma lastele sobivat elukeskkonda ning käitumisjuhiseid. Tegemist on kolm kuud kestva programmiga, mida aitavad ellu viia individuaalsed terapeudid.⁴⁴

FFT sobib kasutamiseks justiitssüsteemis ja on seotud perekonnateraapiaga. Programmi jätkusuutlikkuse tagab instrumentaalne ennetamine. Instrumentaalse ennetamise eesmärk on võimalikult vara märgata kriminaalse käitumise sümptomeid ja selektiivselt pakkuda preventiooni. Selektiivse preventiooni eesmärk on aga vähendada kõrgeid riske. Teraapia

⁴¹ T.Edovald, lk 19-20.

⁴² *Ibid*, lk 21.

⁴³ K.Celinska, H-E.Sung, C.Kim, M.Valdimarsdottir. An outcome evaluation of Functional Family Therapy for court- involved youth. *Journal of Family Therapy*: 2018, nr 41/4, lk 3-4. - https://www.researchgate.net/publication/324611179_An_outcome_evaluation_of_Functional_Family_Therapy_for_court-involved_youth (13.04.2019).

⁴⁴ *Ibid*, lk 5.

käigus tegeletakse lapsega nii justitiissüsteemis, vaimse tervise keskustes kui sotsiaalhoolekande asutustes. Oluline on, et kogu tegevus kõigis neis süsteemides oleks omavahel kooskõlas ja seotud. Seotus toob kaasa teadmiste ja oskuste tõhusama kinnistumise. Lisaks õpetatakse teraapia käigus lastevanematele vanemlike oskusi ning laste delinkventse käitumise ilmingute märkamist. Teraapia käigus mõjutatakse lapse emotsionaalset, käitumislikku ja kognitiivset sfääri eesmärgiga, et perekonnas toimuks üksteise abistamine ja konstruktiivne suhtlemine.⁴⁵ Ameerika Ühendriikides tehtud uuringu tulemuste põhjal saab väita, et funktsionaalne pereteraapia vähendab nooruki kriminaalset käitumist. Lisaks paranes programmi vahendusel ka perekonnaliikmete suhtlemisoskus.⁴⁶

Multisüsteemne teraapia (MST) on samuti perekondlik programm, mis on suunatud käitumisprobleemidega ja kriminaalsetele noortele. Programm on mõeldud selleks, et aidata vanematel tõhusalt tegeleda noorte käitumisprobleemidega. Teraapia kestus on umbes poolteist aastat. Programm on multisüsteemne, mis tähendab, et lapse areng peab olema toetatud erinevate sotsiaalsete süsteemide poolt. MST programm tegeleb perekonna mõjuvõimu suurendamiseks ka tõhusate lapsekasvatuse probleemide kõrvaldamisega ning aitab pereliikmetel luua tõhusamat kohaliku sotsiaalse tugivõrgustiku. Teraapia eesmärk on tuua kaasa muutus lastevanematega suhtlemisel, et noor omandaks teraapia käigus teadmisi, mis aitaks tal käitumisprobleemidega toime tulla.⁴⁷ Perekondliku koostöö ja üldise ravi suurendamiseks pakutakse MST tavaliselt lapse kodus, koolis ja teistes kogukonna kohtades. Antud programmi efektiivsuse kohta tehtud uuringu tulemuste põhjal saab kokkuvõtvalt öelda, et MST teraapia läbinud noorte kriminaalne käitumine vähenes. Noori arreteeriti peale teraapia läbimist vähem ning sarnaselt vähenes ka uute süütegude toimepanek.⁴⁸

Kogukonnapõhine kuriteoennetus on valdkond, mis omandab ühiskonnas üha suuremat kaalu. Kuivõrd antud ennetusmeetodi osas puudub piisav tõendusmaterjal, on kogukonnapõhine kuriteoennetus pigem mitte kõige mõjusam viis alaealiste mõjutamiseks. Kogukonnapõhise kuriteoennetuse tõhusamaks toimimiseks oleks vaja kohalike omavalitsuste ning erasektori esindajate suuremat osalemisaktiivsust, et seeläbi strateegiaid ellu viia. Kogukondliku

⁴⁵ I.Karton, T.Puolokainen. Tõsiste käitumisprobleemidega lastele ning nende peredele suunatud tõenduspõhiste programmide võrdlev uuring. RAKE: 2014, lk 6. - https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/tosiste_kaitumisprobleemidega_laste_programmide_vordlev_uuring.pdf (12.03.2019).

⁴⁶ K.Celinska, H-E.Sung, C.Kim, M.Valdimarsdottir, lk 3-4.

⁴⁷ I.Karton, T.Puolokainen. lk 6.

⁴⁸ K.Celinska, H-E.Sung, C.Kim, M.Valdimarsdottir. lk 6.

kuriteoennetusstrateegia väljatöötamisel on osutunud kasulikuks hooliva kogukonna mudel, mis kaasab ennetusse kogukonna võtmeisikuid ja arvamusiidreid.⁴⁹

Seni tõhusaimaks kogukonnapõhiseks sekkumisprogrammiks peetakse – muutuste väljundi ja indikaatorite kaardistus programmi COAIM, mille eesmärgiks on mõjutada noorte kriminogeensust ja motiveerida neid loobuma hälbivast käitumisest ja kontrollida oma probleemset käitumist. COAIM programm põhineb motiveerival intervjuerimisel ning on päris Irimaalt. Antud programm on sobilik tõsiste käitumiskustega lastega tegelemiseks. Programm mõjutab noorte kriminogeenseid vajadusi, mille tulemusena väheneb noorte retsiidivsus ja arenevad oskused iseseisvalt otsuseid vastu võtta. COAIM-i fookuses on erinevad noorte käitumisprobleemid, mis tagab programmi paindlikkuse. Programm arvestab kliendi õppimisstiiliga, kognitiivsete võimetega ja motivatsiooniga – on juhtumipõhine ja kliendikeskne. COAIM programm on väljatoodud programmidest kõige kliendikesksem.⁵⁰

Kokkuvõtvalt saab öelda, et eelpool väljatoodud programmide näol on ennekõike tegemist kindlat liiki teraapia väljaõppe programmidega, mille läbinud spetsialistid on võimelised kindlal moel probleemi sekkudes esile tooma kindlaid tagajärgi. Siinkohal on mõeldud siis probleemsete laste ja nende perede erinevat liiki probleemsete käitumiste vähenemist. Üldises plaanis eeltoodud programmid oma eesmärkidelt ja põhiolemuselt üksteisest ei erine, kuna kõik need programmid/teraapiad on suunatud delinkventse ja kriminaalse käitumise vähendamisele. Kõikide programmide esmase sekkumise üksuseks on perekond.⁵¹

Kuivõrd üldiselt on laste ja nende perede peamisteks probleemideks laste kooliedukus (koolikohustuse mittetäitmine, kehvemad hinded), vanemluse (üksikvanemad ja probleemsed vanemad) ja peresuhete probleemid (konfliktid peres), vaesus, alkoholi kuritarvitamine ja hälbivalt käituv sõpruskond, siis põhimõtteliselt pakuvad efektiivseid lahendusi neile probleemidele perekonnapõhise lähenemisega programmid.⁵²

Eeltoodust tulenevalt võib järeldada, et alaealiste delinkventsele käitumisele on enim positiivset mõju avaldanud sekkumisprogrammid, kus kaasatakse protsessi terve perekond ning lapsega igapäevaselt kokku puutuvad isikud. Sekkumisprogrammide tõhusus peitub laste ja vanemate oskuste arendamises, suunates neid uute ja paremate kasvatusstiilide poole ning parandades

⁴⁹ T.Edovald, lk 35.

⁵⁰ I.Karton, T.Puolokainen, lk 7.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibid*, lk 31.

seeläbi nende omavahelisi suhteid. Uuringute tulemustele toetudes saame väita, et läbi perekonna ning last ümbritsevate inimeste abil on lapse kriminaalse käitumise vähendamine kõige efektiivsem. Järjepidev ning teadlik sekkumine alaealiste tegemistesse vähendab oluliselt lapse kriminaalse käitumise osakaalu ning aitab tal ühiskonda taasloomuda. Nii nagu eelpool mainitud on aga oluline, et last toetaksid selles protsessis täiskasvanud, kelleks ideaalis on eelkõige lapsevanemad.

1.4 Alaealiste erikohtlemise süsteemi areng Eestis

Alaealiste erikohtlemise ning sellealase süsteemi tekkimise alguseks saame lugeda 20.sajandit, kui F.Liszi sotsioloogilise koolkonna ja Rahvusvahelise Kriministikauhingu esindajad leidsid, et alaealiste kuritegevust tuleb käsitleda üldisest kuritegevusest eraldi. Alaealiste kuritegevust tuleb käsitleda nende sõnul täiskasvanute omast eraldi, kuivõrd käitumishälvetega lapsed ja noorukid on ühiskonnatingimuste ning valekasvatuse ohvrid. Seesuguse spetsiifilise probleemi lahendamiseks hakati karistusõiguses kasutama kasvatusviisi, mille eesmärk on karistamise asemel õigusrikkujate parandamine ja ümberkasvatamine. Sellega kaasnesid karistusõigusesse alaealiste suhtes eriregulatsioonid, tekkisid noortekohtud, abikoolid ja alaealiste asjadega tegelevad komisjonid.⁵³

Eesti riigi taasiseseisvumisel tegutsesid riigis edasi nõukogude õigussüsteemist pärit alaealiste asjade komisjonid ja miilitsa lastetoad ehk alaealiste asjade inspeksioonid. Aja jooksul erinevate reformide käigus need kaotati, kuid vajadus alaealiste mõjutamiseks jäi alles. Selleks loodi Eestis noorsoopolitsei talitus ning 1998. aastal alustasid tööd alaealiste komisjonid. Kuivõrd aga alaealiste komisjonid olid pigem karistatavad instantsid, kui nõuandvad instantsid-kadusid need koos alaealise mõjutusvahendite seadusega 2018 aasta alguses.⁵⁴

2018. aasta alguses muudeti alaealiste toime pandud süütegude uurimise ja lahendamise tava. Lisaks seadustes jõustunud muudatustele tunnistati kehtetuks senine alaealise mõjutusvahendite seadus, mis reguleeris ka alaealiste komisjonide tööd.⁵⁵ Tehtud muudatuste

⁵³ M.Pärn. Prokuratuuri aastaraamat. Alaealiste õigusrikkujate erikohtlemine. Prokuratuur: 2018. - <https://www.prokuratuur.ee/et/alaealiste-oigusrikkujate-erikohtlemine> (12.04.2019).

⁵⁴ *Ibidem.*

⁵⁵ *Ibidem.*

eesmärk oli kiiremini ja tõhusamalt reageerida alaealiste õigusrikkumistele ning intensiivsemalt tegeleda lapse abivajadusega.⁵⁶

Tehtud muudatused panid alaealiste mõjutamiseks varasemast olulisema vastutuse menetlejale ja kohalikule omavalitsusele. Kriminaalmenetlustega seotud alaealiste komisjoni tööd hakkas edaspidi tegema prokurör koostöös kohaliku omavalitsuse ja teiste koostööpartneritega.⁵⁷ 2018. aasta algusest hakkas Eestis tööle kinnise lasteasutuse teenus, kuhu saavad alaealisi õigusrikkujaid saata nii politsei kui prokuratuur ning lisaks muudeti ka alaealiste õigusrikkumistele reageerimise süsteemi.⁵⁸

Eelpooltoodud alaealiste õigusrikkujate kohtlemise süsteemi muudatuste eesmärk oli seega kiirendada ja tõhustada alaealistega seotud kuritegude uurimist. Oluliseimaks muudatuseks võib pidada arusaama, et laps vajab kriminaalmenetluses erikohtlemist, mistõttu tuleb alaealistele läheneda individuaalselt, võttes arvesse nende ealisi iseärasusi ning sellest tulenevat arusaamisvõimet.⁵⁹

Alates 2018. aasta alguses tehtud muudatustest lähtutakse üldreeglit, et alaealiste toimepandud kuritegude korral tuleb eelkõige kaaluda mõjutusvahendite kasutamist. Samuti kehtestati üldpõhimõtte, et alaealisele võib karistuse mõista ainult siis, kui ühegi teise mõjutusvahendiga ei ole võimalik alaealist õigusrikkumisest hoiduma panna.⁶⁰ Seega tuleb lapsele, kellel nähtuvad kriminaalse käitumise ilmingud, kohaldada eelkõige kergemaid ennetusmeetmeid ja mõjutusvahendeid ning kui need end ära ammendavad võib lapsele kohaldada rangemaid karistusi.

Hetkel on peamiseks lastele kohaldatavateks mõjutusmeetmeteks kujunenud kriminaalmenetluse lõpetamine ja sellega alaealisele kohustuse ehk mõjutusvahendi määramine. Mõjutusvahendeid kasutatakse juhul, kui leitakse, et noort on võimalik mõjutada ning see võib suure tõenäosusega aidata lapsel teo tagajärgedest aru saada ning tegu kahetseda.

⁵⁶ K.Rammus. Muudatused alaealiste õigusrikkujate kohtlemise süsteemis toetavad noore abivajajaga tõhusamat tegelemist. Justiitsministeerium: 2017. - <https://www.just.ee/et/uudised/muudatused-alaeealiste-oigusrikkujate-kohtlemise-susteemis-toetavad-noore-abivajajaga> (12.03.2019).

⁵⁷ K.Rammus.

⁵⁸ Sotsiaalhoolekande seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. - RT I, 25.10.2017, 1

⁵⁹ Alaealistele spetsialiseerunud prokuröride kokkulepe. Kuriteo toime pannud alaealise erikohtlemine kriminaalmenetluses. 2018. - https://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/Kuriteo_toime_pannud_alaeealiste_erikohtlemine_kriminaalmenetluses.pdf (20.01.2019).

⁶⁰ K.Rammus.

Juhul, kui aga prokuröri määratavad kohustused ei ole alaealise mõjutamiseks piisavad, saadetakse alaealist puudutav kriminaalasi kohtusse, mille raames määratakse noorele sobilik mõjutusvahend kohtu poolt.⁶¹

Eestis on alaealistele kohaldatavateks mõjutusvahenditeks üldkasulik töö, tekitatud kahju hüvitamine, sotsiaalprogrammid, sõltuvusravi, lepitusteenus ning muud kohustused. Kõige viimase mõjutusvahendina kasutatakse kohust ja kohtu poolt rakendatavaid mõjutusvahendeid, kuna kohtu poolt rakendatavad mõjutusvahendid on karmimate tagajärgedega.⁶² Kohtu poolt kohaldatavad mõjutusvahendid nii alaealistele kui ka täiskasvanutele on välja toodud Karistusseadustiku § 87.

Üldkasulik töö hõlmab endas toime pandud kuriteo heastamist, mille käigus alaealine teeb ühiskonna kasuks õpingutest vabal ajal tasuta tööd. Tekitatud kahju hüvitamise käigus taastatakse kannatanu jaoks nii-öelda algne olukord ning hüvitamise suurus sõltub siin oluliselt lapsevanema rahalistest võimalustest. Sotsiaalprogrammi mõjutusvahendina rakendamise käigus tegeleb kuriteo toime pannud alaealisega terapeut, kes aitab alaealisel oma probleemidega tegeleda ning taas ühiskonda sulanduda. Sõltuvusravi mõjutusvahendina kohaldamiseks peab olema alaealisel vastav ravivajadus. Lepitusteenuse kohaldamise eesmärk on jõuda kokkuleppele kannatanud ja kuriteo toime pannud alaealise vahel. Muu kohustuse all on mõjutusvahenditena mõeldud lastekaitse spetsialisti või muu lastega tegeleva isiku järjepidevat külastamist, kellega saab noor suhelda ning oma tegudest aru anda.⁶³

Kohaldatavate mõjutusvahendite määramisel tuleb eelkõige kaaluda nende otstarbekust ning alaealisele sobivust, üritades vältida alaealise kokkupuudet vanglakultuuri ja vabadusekaotusega. Sobilik mõjutusvahend kriminaalmenetluse raames kahtlustatavale või süüdistatavale alaealisele valitakse toetudes tema kohta käivatele andmetele, mida kogutakse nii lastekaitse spetsialistidelt, lapse koolist või lasteaiast, kriminaalhooldusametnikelt, politseilt ning meditsiini asutustelt.⁶⁴

Eeltoodule tuginedes saame väita, et Eestis kehtiva regulatsiooni kohaselt on erinevalt täiskasvanud kurjategijatest kuriteo toime pannud alaealiste puhul karistamise eesmärk alaealise parandamine, ümberkasvatamine ja uue kuriteo toimepanemise ennetamine. Seega on

⁶¹ Alaealistele spetsialiseerunud prokuröride kokkulepe.

⁶² Karistusseadustik, RT I, 29.12.2011, 190.

⁶³ M.Pärn.

⁶⁴ M.Pärn.

oluline, et alaealiste karistamise suhtes tuleb rakendada meetmeid, mis oleksid lapse suhtes individuaalsed, tõhusad ning aitaksid eesmärkide täideviimisele kaasa.⁶⁵

1.5 Lapsesõbralik õigusemõistmine

Lapsesõbralikule õigusemõistmisele on pööratud rohkem tähelepanu alates 2010. aastast, kui jõustus Euroopa Nõukogu ministrite komitee suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta. Suunised käsitlevad endas lapse jaoks sobivat õigusemõistmist, mille raames on põhiline eesmärk lapse huvidest lähtumine.⁶⁶

Lapsesõbralik õigusemõistmine on uudne lähenemisviis, mille eesmärk on õigusemõistmisel arvestada rohkem lapse tunnetega ning pöörata tähelepanu lapse kaitsmisele. Laste õigusliku staatuse muutumisega seotud kontseptsioon hõlmab laste õigussüsteemiga kokkupuutumisega seonduvat ennetust, koolitust, sekkumist ning tõhusaid abivahendeid, lähtudes esmalt lapse parimatest huvidest ja lapse õigustest.⁶⁷

Seoses õigusrikkumisi toime pannud laste kohtlemisega on kõne all olnud põhimõte, mille kohaselt alates 2018. aastast ei tuleks enam rääkida alaealisest õigusrikkujast vaid kui abivajavatest ning hädaohus olevatest lastest. Antud põhimõtet on reguleeritud ka Eestis kehtivas lastekaitseaduse §-s 26, mille alusel on abivajav laps, laps, kelle heaolu on ohustatud või kelle puhul on tekkinud kahtlus tema väärkohtlemise, hooletusse jätmise või muu lapse õigusi rikkuva olukorra suhtes. Samuti on abivajav laps, laps, kelle käitumine ohustab tema enda või teiste isikute heaolu. Hädaohus olev laps on aga lastekaitseaduse § 30 alusel aga laps, kes on oma elu või tervist ohustavas olukorras, ja laps, kelle käitumine ohustab tema enda või teiste isikute elu või tervist.⁶⁸ Siinkohal on oluline mõista, et õigusrikkumise toime pannud laps ei pruugi alati olla abivajav laps lastekaitseaduse tähenduses. Kindlasti on juhtumeid,

⁶⁵ Alaealistele spetsialiseerunud prokuröride kokkulepe.

⁶⁶ I.Kronberga, Life without Crime as a Fundamental Right of the Child. *Juridica International*: 2017, vol 25, lk 77. - <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/jurdint25&div=11&id=&page=> (14.04.2019).

⁶⁷ Euroopa Nõukogu ministrite komitee suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta. Council of Europe: 2012. - http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2011/04/GuidelinesChildFriendlyJustice_ET.pdf (12.02.2019).

⁶⁸ Lastekaitseadus, RT I, 12.12.2018, 49.

kus lapse õigusrikkumine on seotud lapse arenguga seotud piiride katsetamisega ning abivajadust ja sekkumist lastekaitsetööst tulenevalt ei ole vajalik planeerida.⁶⁹

Seejuures näeb suur hulk rahvusvahelisi, regionaalseid ja siseriiklikke õigusakte ette, et igasugune õigusemõistmine, milles osaleb laps, peab olema lapsesõbralik. Õigusemõistmise all ei peeta silmas mitte üksnes kohtumenetlust, vaid ka kohtueelseid ning muid menetlusi, kus otsustatakse lapse elu oluliselt mõjutavaid küsimusi.⁷⁰

Õigusemõistmine on lapsesõbralik siis, kui täiskasvanud last menetluse ajal hästi kohtlevad, olenemata sellest, miks laps sellesse kaasatud on. Lapsega tegelevate täiskasvanute kohustus on luua keskkond, kus laps tunneb end turvaliselt ja tajub, et teda väärtustatakse. Võrdselt tuleb kohelda nii kannatanut, tunnistajat, kahtlustatavat kui ka süüdistatavat last. Euroopa Inimõiguste Kohus peab siinkohal oluliseks asjaolu, et last koheldaks tema vanust, küpsust ja arengutaset silmas pidades. Kohtu hinnangul tuleb aidata lapsel toimuvat mõista, selgitades menetluse käiku lapsele arusaadaval viisil ning samuti tuleb aidata lapsel osaleda menetluses. Lisaks tuleb lapsele selgitada tehtud otsust. Ta peab aru saama, miks otsustati just nõnda ja kuidas seejuures arvestati tema arvamusega. Ka menetluse tulemust tuleb lapsele selgitada tema vanust ja arengutaset arvestades.⁷¹

Lapsesõbraliku õigusemõistmise raames peavad kõik menetluses osalevad täiskasvanud alati meeles pidama, et laps on eriline menetlusosaline – ta vajab täiskasvanuga võrreldes rohkem kaitset ja erikohtlemist. Lastele tuleks kohtusaalis toimuv selgeks teha lihtsalt ja arusaadavalt, samas aga kindlustades lapse arusaadavuse menetluse käigust ja kogu protsessist. Lapsed ei peaks kuulama kohtuistungil pikki ja detailseid arutelusid, millest nad aru ei saa. See tekitab rohkem segadust, kui kasu. Oluline on, et laps saaks aru teo tagajärjest kannatanule ning annaks enda poolt panuse selle heastamisse.⁷²

Seega tuleb lapsele temaga seotud infot ning menetlusalast teavet edastada lapsele temale arusaadavas keeles, ilma keerulist erialasõnastust kasutamata. Lisaks tuleb lapsega suhtlemisel arvestada tema arengut ning üldist arusaamistvõimet ning suhelda lapsega individuaalselt.

⁶⁹K.Lauri. Muutused lastekaitsetööd 2018 aastal. - <http://ajakiri.lastekaitseliit.ee/2017/11/22/muutused-lastekaitsetoos-2018-aastal/> (19.01.2019).

⁷⁰A.Aru. Lapsesõbralik õigusemõistmine. Ajakiri Märka last 2017 - <http://ajakiri.lastekaitseliit.ee/2017/11/22/lapsesobralik-oigusemoistmine/> (12.02.2019).

⁷¹*Ibidem.*

⁷²*Ibidem.*

Seesugune suhtlemine mõjub lapsele julgustavalt ning on edaspidise menetluse raames kasuks, kuivõrd laps julgeb rohkem suhelda ning menetluses kaasa rääkida.

Eeltoodule tuginedes võib lapsesõbrale õigusemõistmise tähtsamateks eesmärkideks nimetada lapse õiguse õiglasele kohtumõistmisele. Sellest tulenevalt peab saama laps kohtumenetluse käigus kasutada oma õigusi. Lisaks on oluline, et kohtumenetluses arvestatakse lapse arengu ning arusaamisvõimega ning lapse kriminaalset käitumist mõjutatakse lapsele eakohaste ja sobivate vahenditega.

2. Kriminaalmenetluses kahtlustatavate ja süüdistatavate laste menetluslikke tagatise käsitlev direktiiv

2.1. Direktiivi ajalooline taust ja kontekst

2009. aastal valmistati Euroopa Liidu Nõukogu Rootsi eesistumise raames ette Stockholmi programm. Stockholmi programmi raames pöörati tähelepanu üksikisikute õiguste tugevdamisele kriminaalmenetluses. Sama aasta novembrikuus võttis Euroopa Ülemkogu vastu resolutsiooni teekaardi kohta, mille alusel tugevdati kahtlustatavate või süüdistatavate isikute menetlusõigusi kriminaalmenetluses.⁷³

Eelpool väljatoodud teekaardi resolutsiooni võttis Euroopa Nõukogu vastu 30. novembril 2009. Teekaardi eesmärk oli tugevdada kahtlustatavate või süüdistatavate menetlusõigusi kriminaalmenetluses. Euroopa Ülemkogu avaldas 11. detsembril 2009 heameelt teekaardi vastuvõtmise üle ning rõhutas, et teekaart ei ole täielik, ning kutsus komisjoni üles analüüsima kahtlustatavate ja süüdistatavate minimaalsete menetlusõiguste muid aspekte. 2009. aasta lõpus muudeti eelpool väljatoodud teekaart Stockholmi programmi osaks. Tegevuskavas toodi välja samm-sammuline lähenemine kriminaalmenetluses kahtlustatava või süüdistatava täielikule menetlusõiguste paketele.⁷⁴

Neli õigusakti on teekaardi alusel tänaseks vastu võetud, nimelt Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivid 2010/64/EL, 2012/13/EL, 2013/48/EL ning (EL) 2016/343.⁷⁵

2010. aastal vastu võetud direktiivi 2010/64/EL eesmärk on tagada kahtlustatavate ja süüdistatavate isikute õigus suulisele ja kirjalikule tõlkele kriminaalmenetluses, et tagada nende õigus õiglasele kohtulikule arutamisele. Direktiivi alusel on liikmesriikidel kohustus tagada selline menetluse või mehhanismi olemasolu, mille eesmärk on välja selgitada, kas kahtlustatav

⁷³ Rap, S., Zlotnik, D., Leewen, C., Liefwaard, T. White Paper on the EU Directive 2016/800 on procedural safeguards for children who are suspects or accused persons in criminal proceedings. Key aspects, priorities and challenges for implementation in the EU Member States. International Juvenile Justice Observatory: 2018, lk 13.

- https://www.academia.edu/37078446/White_Paper_on_the_EU_Directive_2016_800_on_procedural_safeguards_for_children_who_are_suspects_or_accused_persons_in_criminal_proceedings._Key_aspects_priorities_and_challenges_for_implementation_in_the_EU_Member_States (12.04.2019).

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, lk 2. - <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L0800&from=ET> (12.04.2019).

või süüdistav isik räägib ja mõistab kriminaalmenetluses kasutatavat keelt või ta vajab tõlgi abi. Samuti peaksid liikmesriigid hõlbustama juurdepääse siseriiklikele õigustõlkijate ja -tõlkide andmebaasidele, juhul kui sellised andmebaasid on olemas.⁷⁶

Direktiiv 2012/13/EL võeti Euroopa Parlamendi ja Nõukogu poolt vastu 2012. aastal ning selle eesmärgiks on ühiste miinimumnõuete kehtestamine seoses õigusega saada kriminaalmenetluses teavet. Käesolevas direktiivis sätestatakse eeskirjad, mis käsitlevad kahtlustatavate või süüdistatavate isikute õigust saada teavet nende õiguste ja nende vastu esitatud süüdistuse kohta kriminaalmenetluses. Selles sätestatakse ka eeskirjad, mis käsitlevad nende isikute, kelle suhtes kohaldatakse Euroopa vahistamismäärust, õigust saada teavet oma õiguste kohta. Kriminaalasjades tehtud otsuste vastastikuse tunnustamise põhimõtte rakendamine eeldab, et liikmesriigid usaldavad üksteiste kriminaalõigussüsteeme. Liikmesriigid peavad direktiivi alusel oma siseriiklikus õiguses kindlaks määrama eritingimused ja eeskirjad seoses kahtlustatava või süüdistatava isiku õigusega teatada teisele isikule tema vahistamisest või kinnipidamisest.⁷⁷

2013. aastal vastu võetud Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2013/48/EL käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega. Käesolevat direktiivi kohaldatakse kriminaalmenetluses kahtlustatava või süüdistatava isiku suhtes alates sellest ajast, kui liikmesriigi pädevad asutused on sellele isikule ametliku teate saatmisega või muul moel teatavaks teinud, et teda kahtlustatakse või süüdistatakse kuriteo toimepanemises, olenemata sellest, kas talt on võetud vabadus. Direktiivi kohaldatakse kuni menetluse lõpetamiseni, mille all mõistetakse selle küsimuse lõplikku otsustamist, kas kahtlustatav või süüdistatav isik on süüteo toime pannud, sealhulgas asjakohasel juhul süüdimõistmist ja edasikaebuse lahendamist.⁷⁸

Direktiiv (EL) 2016/343 võeti vastu 2016. aastal ning selle abil tugevdatakse süütuse presumptsiooni teatavaid aspekte ja õigust viibida kriminaalmenetluses kohtulikult arutelul.

⁷⁶ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2010/64/EL, lk 1. - <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010L0064&from=EN> (29.01.2019).

⁷⁷ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2012/13/EL, lk 1. - <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:32012L0013&from=ET> (29.01.2019).

⁷⁸ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2013/48, lk 1-2. - <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013L0048&from=et> (29.01.2019).

Käesolevat direktiivi kohaldatakse kriminaalmenetluses kahtlustatavale või süüdistatavale füüsilisele isikule. Seda kohaldatakse kõigis kriminaalmenetluse staadiumites alates hetkest, kui isikut kahtlustatakse või süüdistatakse kuriteo või väidetava kuriteo toimepanemises, kuni otsuse tegemiseni selle kohta, kas isik on asjaomase kuriteo toime pannud, ja see otsus on muutunud lõplikuks. Lisaks on liikmesriikidel kohustus tagada, et kahtlustatavat ja süüdistatavat peetakse süütuks seni, kuni tema süüd ei ole seaduse kohaselt tõendatud.⁷⁹

Samuti on töö aluseks oleva direktiivi 2016/800 eelkäiaiks 2012. aastal vastu võetud Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2012/29. Antud direktiiviga kehtestatakse kuriteoohvrite õigus neile pakutava toe suhtes ning kaitse miinimumnõuded. Lisaks asendatakse direktiiviga nõukogu raamotsus 2001/220/JSK. Direktiivi 2012/29 eesmärk on tagada, et kuriteoohvrid saavad asjakohast teavet, tuge ja kaitset ning neil on võimalik osaleda kriminaalmenetluses. Lisaks tuleb direktiivi kohaselt liikmesriikidel tagada, et lapsohvrite puhul võetakse käesoleva direktiivi kohaldamisel arvesse esmajärjekorras lapse parimaid huve ja neid hinnatakse individuaalselt. Direktiivist tulenevalt tuleb alati kasutada lapsesõbralikku lähenemisviisi, võttes vajalikul määral arvesse lapse vanust, küpsust ning arvamusi, vajadusi ja muresid.

Eelpool mainitud tegevuskava eesmärgiks oli ühtlustada menetlusõiguse standardeid kogu Euroopa Liidus. Tegevuskava olemasolu oli vajalik eelkõige õigusalse koostöö kontekstis, et tugevdada liikmesriikide usaldust üksteise kriminaalõigussüsteemide suhtes ning parandada otsuste vastastikust tunnustamist kriminaalmenetluse raames. Tegevuskavas väljatoodud ühised miinimumeeskirjad peaksid kõrvaldama ka takistused kodanike vaba liikumise suhtes terve Euroopa Liidu territooriumil.⁸⁰

Tegevuskava ettepaneku põhjendamiseks viis Euroopa Komisjon läbi mõju hindamise. Mõju hindamise protsessis esitati sisuliselt institutsionaalne mõtteprotsess, mille valmimine viis direktiivi ettepaneku esitamiseni 2013. aastal. Euroopa Komisjoni sõnul esines tegevuskavas puudujääke seoses Euroopa Liidu harta ja Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonist tulenevate põhimõtete ja miinimumstandardite kehtestamisega.

⁷⁹ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/343, lk 1. - <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016L0343&from=EN>. (29.01.2019).

⁸⁰ Rap, S., Zlotnik, D., Leewen, C., Liefaard, T. White Paper on the EU Directive 2016/800 on procedural safeguards for children who are suspects or accused persons in criminal proceedings. Key aspects, priorities and challenges for implementation in the EU Member States. International Juvenile Justice Observatory: 2018, lk 13.

- https://www.academia.edu/37078446/White_Paper_on_the_EU_Directive_2016_800_on_procedural_safeguards_for_children_who_are_suspects_or_accused_persons_in_criminal_proceedings_Key_aspects_priorities_and_challenges_for_implementation_in_the_EU_Member_States (12.04.2019).

Kokkuvõtlikult tuvastati antud tegevuskava mõjuhinnangus kolm üldist probleemi ja kolm spetsiifilist probleemi, mille puhul loodeti, et direktiiv võiks antud teemasid käsitleda.⁸¹

Kindlaksmääratud üldisteks probleemideks oli laste õiglase kohtumõistmise õiguste ebapiisav kaitse, laste üldise kaitse puudumine Stockholmi programmi kohaselt juba vastu võetud meetmetega ning laste ebapiisav kaitse, mis mõjutab liikmesriikide vastastikust usaldust ning takistab vastastikuse tunnustamise tõrgeteta toimimist. Kindlaksmääratud spetsiifilisteks probleemideks peetakse asjaolusid, et kriminaalmenetluse alguses ei hinnata piisavalt kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste haavatust, lisaks, et lapsed ei ole kriminaalmenetluse vältel piisavalt abistatud ning puudub juurdepääs advokaadile ning asjaolu, et lastel puuduvad nende erivajadusi arvesse võtvad kaitsemeetmed.⁸²

2013. aasta novembris esitas Euroopa Komisjon direktiivi ettepaneku kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslike tagatiste kohta. Ettepanek oli selgelt seotud meetmega teekaardist, mis käsitleb "kaitsemeetmeid kahtlustatavatele või süüdistatavatele lastele, kes on seaduse ees kaitsetud". Ettepanekut arutati mitmetel kriminaalõiguse töörühma koosolekutel, kus tutvustati ka Euroopa Põhiõiguste Ameti tehtud teadusuuringu tulemusi, mis näitavad, miks lapsed peaksid kriminaalmenetluse raames erilist kaitset saama. Kuivõrd aga "kaitsetute" isikute ühist määratlust oli keeruline leida võttes seejuures arvesse subsidiaarsuse ja proportsionaalsuse põhimõttega seotud kaalutlusi, otsustas komisjon piirata oma ettepanekut ühele kaitsetute isikute kategooriale, keda on lihtne määratleda - nimelt kriminaalmenetluses kahtlustatavad või süüdistatavad lapsed.⁸³

Seejärel 2014. aasta juunis jõudis Euroopa Nõukogu teksti suhtes üldisele kokkuleppele ning Euroopa Parlamendi ja Euroopa Nõukogu vahelised läbirääkimised direktiivi üle algasid 2015. aasta veebruaris.⁸⁴ Asjaolu, et alaealisi puudutavad menetlusõigused sisalduvad juba mitmes rahvusvahelises õiguses, puudub neil meetmetel sageli tegelik siduv iseloom ning jõustamisvahendid on nõrgad. Sellest tulenevalt on väga tähtis, et direktiivis 2016/800 kehtestatakse Euroopa Liidu õiguses alaealiste suhtes kohaldatavad menetluslike tagatiste

⁸¹ Rap, S., Zlotnik, D., Leewen, C., Liefwaard, T., lk 13.

⁸² *Ibid*, lk 13-14.

⁸³ S.Cras. The Directive on Procedural Safeguards for Children who Are Suspects or Accused Persons in Criminal Proceedings. Genesis and Descriptive Comments Relating to selected Articles. Eucrim: 2016, Vol2, lk 110. - <http://www.corteidh.or.cr/tablas/r35645.pdf> (12.04.2019).

⁸⁴ Rap, S., Zlotnik, D., Leewen, C., Liefwaard, T., lk 13.

miinimumnõuded. Kuivõrd direktiivi läbirääkimised olid väga intensiivsed ja keerulised, võib see seletada asjaolu, et mitmetel direktiivi artiklidel on sarnase mõjuga vastsed juba teistes artiklites olemas. Seetõttu võib mõnes punktis direktiivi tekst jääda ootustele mittevastavaks. Mitme olulise küsimuse puhul pakub direktiiv siiski lisaväärtust.⁸⁵

Lisaks rõhutas Euroopa Nõukogu, et tegevuskava on kavandatud toimima tervikuna ja et ainult siis on kasu täielik, kui kõik selle komponendid on rakendatud. Seega edendatakse käesoleva direktiiviga kuriteos kahtlustatavate või süüdistatavate laste õigusi, võttes arvesse Euroopa Nõukogu lapsesõbraliku õigusemõistmise suuniseid. Lisaks on Euroopa õigussüsteemide lastesõbralikumaks muutmine määratletud Euroopa Komisjoni peamise prioriteedina.⁸⁶

Eeltoodule jätkuvalt loodi kriminaalmenetluses kahtlustatavate ja süüdistatavate laste menetluslike tagatise käsitlev direktiiv 2016. aastal Euroopa Parlamendi ja Euroopa Nõukogu poolt. Arvestades, et Euroopa Liidu liikmesriigid on Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni, kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti ning ÜRO lapse õiguste konventsiooni osalised, näitavad kogemused, et ainuüksi see asjaolu ei tekita alati piisavat usaldust teiste liikmesriikide kriminaalõiguse süsteemide vastu.⁸⁷

Käesoleva magistritöö aluseks oleva direktiivi ajaloolise tausta raames saame veel välja tuua ÜRO lapse õiguste konventsiooni, ÜRO Pekingi reeglid ning Ar-Riyādi juhtnöörid, millest viimased kaks on oma sisult sarnased. Mõlemad hõlmavad endas soovitusi alaealiste õigusrikkujate kohtlemise kohta.⁸⁸

ÜRO lapse õiguste konventsioon on vastu võetud ÜRO Peaassambleel 1989. aastal. Lapse õigused on inimõigused, mis kehtivad kõikidel lastel hoolimata vanusest, soost, rahvusest ja muudest eripäradest. Konventsiooni peamine eesmärk on laste õiguste tagamine. Konventsiooni on kirja pandud rahvusvaheliselt tunnustatud lapse õigused, mida tuleb lapsega suhtlemisel arvesse võtta. Lapse õiguste konventsioon seisab eelkõige selle eest, et lapsed saaksid väljendada oma arvamust ning esitada ettepanekuid oma elu puudutavate otsuste

⁸⁵ S.Cras, 119.

⁸⁶ Rap, S., Zlotnik, D., Leewen, C., Liefaard, T, lk 13. -

⁸⁷ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, lk 1. - <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L0800&from=ET> (29.01.2019).

⁸⁸ Alaealiste kuritegevuse vähendamise arengukava aastateks 2007-2009. -

http://www.naabrivalve.ee/documents/Uudised/Kuritegevuse_arengukava_seminari.pdf (29.01.2019).

tegemisel. Lisaks tagab konventsioon, et lapsed oleksid paremini kaitstud ning et neile oleks tagatud vajalik hoolitsus ja toetus.⁸⁹

ÜRO Pekingi reeglid kehtestavad miinimumreeglid alaealiste kriminaalmenetluse kohta. Antud reeglid töötati välja Pekingis, Hiinas ning võeti vastu 1985. aastal. Pekingi reeglid erinesid 1955. aastal vastuvõetud kinnipeetavate kohtlemise miinimumnõuetest, kuivõrd neid on täpsemalt sätestatud nõuded alaealistele õigusrikkujatele. Pekingi reeglid on esimene rahvusvaheline seadusandlike juhiste kogum, milles kirjeldatakse üksikasjalikult alaealiste õigusmõistmisele kohaldatavaid norme, milles on esile tõstetud lapse õigused ning lapse ea- ja arengupõhine lähenemine. Lisaks annavad riikidele juhised laste õiguste kaitseks ning laste vajaduste austamiseks. Reeglid kätkevad endas alaealiste õigusmõistmise eesmärgid ning sätestavad edasised alaealiste õigusmõistmise juhtimiseks sobivad normid ja tavad. Reeglite eesmärk on noorte heaolu edendamine ning õigusrikkumiste ennetamine.⁹⁰

1990. aastal vastu võetud Ar-Riyādi juhtnõuad kätkevad endas alaealiste delinkventse käitumise ennetamist ja sätestavad, et riigid peaksid välja töötama alaealiste kriminaalpreventsiooni kava, mis hõlmaks koolisüsteemi, perekonna, kogukonna ja massimeedia kaudu alaealise sotsialiseerimise meetmeid.⁹¹ Suunised kehtestavad alaealiste kuritegevuse ennetamise eeskirjad ja kaitsemeetmed alaealistele, kellel on kalduvusi sotsiaalsele riskile. Suunised on suunatud ennetavale ja kaitsvale sekkumisele ning nende eesmärk on edendada mitmesuguseid sotsiaalseid organisatsioone, perekonda, haridussüsteemi, meediat, kogukonda ning noorte endi jõupingutusi.⁹²

Lisaks on alaealiste kohtlemise aluseks Eestis kasutusel ka Euroopa Nõukogu ministrite komitee suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta. Suuniste aluseks on preambulis nimetatud dokumentides ja Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendites kehtestatud põhimõtted. Suuniste eesmärk on seista selle eest, et kõigis niisugustes menetlustes oleks täielikult tagatud kõik laste õigused, sealhulgas õigus saada teavet, õigus olla esindatud, õigus osaleda ja õigus

⁸⁹ Õiguskantsler. Mis on lapse õiguste konventsioon? - <https://www.oiguskantsler.ee/et/mis-lapse-õiguste-konventsioon-0> (12.04.2019).

⁹⁰ United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice. United Nations General Assembly. - <https://www.ohchr.org/documents/professionalinterest/beijingrules.pdf> (12.02.2019).

⁹¹ Alaealiste kuritegevuse vähendamise arengukava aastateks 2007-2009, lk 9. - http://www.naabriivalve.ee/documents/Uudised/Kuritegevuse_arengukava_seminari.pdf (29.01.2019).

⁹² The Riyadh Guidelines. International Juvenile Justice Observatory. - <https://www.oijj.org/en/docs/general/united-nations-guidelines-for-the-prevention-of-juvenile-delinquency-the-riyadh-guideli> (12.02.2019).

kaitsele, ning seejuures võetaks asjakohaselt arvesse lapse küpsust ja arusaamisvõimet ning juhtumi asjaolusid. Laste õiguste tagamine ei tohiks ohustada teiste asjaosaliste õigusi.⁹³

2.2 Direktiivi eesmärk ja mõjuala

Käesoleva magistritöö aineks olev direktiiv 2016/800 käsitleb alaealistele suunatud menetluslike tagatise, kes on kriminaalmenetluses kahtlustatavad või süüdistatavad. Lisaks laieneb direktiiv ka neile, kes olid menetluse algatamise ajal lapsed, kuid kes on pärast seda saanud täisealiseks. Direktiiv laieneb eelpool toodud täisealistele juhul, kui direktiivi kohaldamine tundub kriminaalasjast tulenevalt asjakohane, arvestades kriminaalasjaga seotud asjaolusid ning isiku küpsust ja kaitsetust.⁹⁴

Antud direktiivi tuleks kohaldada vaid kriminaalmenetluste raames ning lastele, kes on kriminaalmenetluses kahtlustatavad või süüdistatavad. Direktiivist tulenevalt ei ole lubatud direktiivi rakendada vähem tähtsatele süütegudele ning menetlustele, mis on mõeldud spetsiaalselt laste jaoks ja mille tulemuseks võivad olla kaitse-, paranduslikud või kasvatuslikud meetmed.⁹⁵

Käesoleva direktiivi abil edendatakse laste õigusi, juhindudes Euroopa Nõukogu suunistest lapsesõbraliku õigusmõistmise kohta. Liikmesriigid peaksid tagama, et juhul, kui laps on kriminaalmenetluses kahtlustatav või süüdistatav või tema suhtes kohaldatakse Euroopa vahistamismäärusega seotud menetlust kooskõlas nõukogu raamotsusega, seatakse sealjuures alati esikohale laps ning käitatakse lapse huvidega kooskõlas. See hõlmab endas Euroopa Liidu põhiõiguse harta artiklis 24 punktis 2 sätestatud ehk lapse õigust heaoluks vajalikule kaitsele ja hoolitsusele.⁹⁶

Kõnealuse direktiivi eesmärk on kriminaalmenetluses kahtlustatavatele ja süüdistatavatele lastele kehtestada menetluslikud tagatised selleks, et lapsed, ehk alla 18-aastased isikud, oleksid võimelised endaga seotud menetlusest aru saama ning seda jälgima. Lisaks on direktiivis kehtestatud menetluslike tagatiste eesmärgiks anda lastele võimalus kasutada enda õigust

⁹³ Euroopa Nõukogu ministrite komitee suunistes lapsesõbraliku õigusmõistmise kohta. Council of Europe: 2012. - http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2011/04/GuidelinesChildFriendlyJustice_ET.pdf (29.01.2019).

⁹⁴ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, lk 2. - <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L0800&from=ET> (29.01.2019).

⁹⁵ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, lk 2-3.

⁹⁶ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, lk 2.

õiglasele kohtulike arutelule ning samuti edendada laste lõimumist ühiskonda. Direktiivis tuuakse samuti välja suuniseid lastele, millega püütakse ära hoida nende poolt uute õigusrikkumiste toimepanekut.

Antud direktiiv erineb eelmistest sellealastest direktiividest, kuna see reguleerib mitmesuguseid menetlusõigusi, mida saab kohaldada vaid kindlale isikute grupile - kahtlustatavad ja süüdistatavad lapsed kriminaalmenetluses. Käesoleva direktiivi erinevus varasematest direktiividest on ka selles, et käesolev direktiiv tagab kahtlustatavatele ja süüdistatavatele lastele kõrgema kaitse ja seetõttu tuleb antud direktiivi käsitleda kui *lex specialis*.⁹⁷

Kuivõrd vastastikune tunnustamine on õiguslase koostöö nurgakivi, tuleks ühes liikmesriigis tehtud kohtuotsuseid käsitleda Euroopa Liidus üksteisega võrdväärsetena olenemata sellest, millal see otsus vastu võetakse. Liikmesriikide ametiasutuste vaheline koostöö ja vastastikune usaldus mõjutab suuresti riikide vahelist õiguslast koostööd.⁹⁸

Üheks oluliseks asjaoluks, mida sageli kriminaalmenetluses eiratakse, on kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste ja nende vanemate teadmatus oma õigustest. See tähendab seda, et lastel ja nende vanematel puudub peaaegu alati teave oma õiguste kohta kriminaalmenetluses. Eelkirjeldatud menetluse olukorras on lastel, teadmiste vähesuse tõttu, oht kaotada oma põhiõigused. Laste teadmised on vähesed nii nende vanuse kui ka füüsilise ja psühholoogilise arengu kui ka emotsionaalse puutumatuse tõttu.⁹⁹

Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktikas on välja töötatud õigused õiglasele kohtulike arutelule (Euroopa Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikkel 6), mis annab isikule õiguse kriminaalmenetluses tõhusalt osaleda. Antud õiguse saavutamiseks peab kohtusüsteem praktikas tagama eelkõige selle, et lapsi teavitatakse neile arusaadaval viisil nende õigustest. Laste teavitamine hõlmab lisaks õiguste teadaandmisest ka seda, kuidas lastel on võimalik oma õigusi kriminaalmenetluse käigus kasutada. Antud magistratöö aluseks olevas direktiivis on sätestatud minimaalne arv põhimõtteid, mis sisaldavad mitmeid menetlusõigusi

⁹⁷ I.Radić., lk 471.

⁹⁸ Commission staff working document. Proposal for a directive of the European Parliament and of the Council. Proposal for a on procedural safeguards for children suspected or accused in criminal proceedings. European Commission: 2013, lk 30. - <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=SWD:2013:0480:FIN:EN:PDF> (12.04.2019).

⁹⁹ I.Radić., lk 468.

tagamaks lastele kui kriminaalmenetluses kahtlustatavatele või süüdistatavatele kõrgem kaitse.¹⁰⁰

Kuivõrd Euroopa Liidus kehtivad paralleelselt ka Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (edaspidi „konventsioon“), kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti ning ÜRO lapse õiguste konventsioon, mille osalised liikmesriigid on, ei tekita see asjaolu alati piisavalt usaldust, et liikmesriigid usaldaksid üksteiste kriminaalõiguse süsteeme. Sestap on käesoleva direktiivi eesmärk ka laste menetlusõiguste kaitse ühtsete miinimumnormide kehtestamine liikmesriikides. Ühtsete miinimumnormide kehtestamisega loodetakse suurendada Euroopa Liidu liikmesriikide usaldust üksteise kriminaalõiguse süsteemide vastu ning edendades seeläbi liikmesriikide kriminaalasjades tehtavate otsuste vastastikust tunnustamist. Direktiivist tulenevalt peaksid seesugused ühised miinimumnormid liikmesriikide kriminaalmenetluses ka kõrvaldama takistused kodanike vabalt liikumiselt Euroopa Liidu liikmesriikide territooriumitel.¹⁰¹

Seega on kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatise käsitlev direktiiv suunatud lastele ning noortele, kes on menetluse käigus saanud täisealisteks. Direktiivi eesmärgiks on nii alaealiste kriminaalmenetluse liikmesriikide vaheline ühtlustamine kui ka alaealiste kuritegevuse ning kriminaalse käitumise ennetamine. Direktiivi alusel on oluline tähelepanu pöörata laste erivajadustele ning et lastesse suhtutaks arvestades lapsesõbraliku õigusmõistmise aluseid.

2.3 Direktiivi sisu uuenduslikkus

Eelpooltoodule tuginedes ei ole direktiiv esimene rahvusvahelise ulatusega dokument, mis alaealistele suunatud kriminaalmenetlust käsitleb. Küll on aga tegemist väga mitmes mõttes uuendusliku õigusallikaga. Direktiiv 2016/800 erineb eelnevatest direktiividest ja juhenditest kuivõrd see on suunatud otseselt kriminaalmenetluses kahtlustatavatele ja süüdistatavatele alaealistele. Mõned direktiivis väljatoodud protseduurireeglid on küll ka eelnevates direktiivides ära mainitud, kuid antud direktiiv määrab ära protseduurireeglid kriminaalmenetluses kahtlustatavatele ja süüdistatavatele alaealistele sätestades kõrgemad reeglid alaealiste kaitsele.¹⁰²

¹⁰⁰ I.Radić, lk 468.

¹⁰¹ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, lk 1.

¹⁰² I.Radić., lk 471.

Euroopa Komisjon on välja toonud, et hoolimata arvukatest rahvusvahelistest ja Euroopasisestest standarditest alaealiste õigusmõistmise valdkonnas, on laste menetluslike tagatiste tase seadustes väljatoodud ulatustes ebapiisav, et tagada laste tõhus osalemine ja kaitse kriminaalmenetluses. Eelkõige leidis Euroopa Komisjon, et kriminaalmenetluses kohaldatav Lapse õiguse konventsioon on liialt lai ja piiratud, mistõttu on selle rakendamine keeruline. Lisaks leiti, et Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktika on laste õiguste kohaselt vaadelduna liialt hajutatud ning selle tulemuseks on praktika erinev tõlgendus ja rakendamine.¹⁰³

Euroopa Komisjon on 2013. aasta töödokumendis märkinud, et igal aastal on Euroopa Liidus kriminaalmenetlusega seotud umbes miljon last (see on umbes 12% elanike koguarvust). Lisaks tuuakse kogutud andmete põhjal välja erinevus riikide menetluspraktika vahel.¹⁰⁴ Nimelt erineb liikmesriikide praktika üksteisest suuresti. Sellest tulenevalt koostati käesoleva töö aluseks olev direktiiv, et leppida kokku liikmesriikide vahelised konkreetsed ja ühtsed menetluslikud tagatised kriminaalmenetluses kahtlustatavale või süüdistatavale lapsele. Selle abil tugevdatakse liikmesriikides kriminaalmenetlust ning püütakse edendada Euroopa Liidu liikmesriikide kriminaalõigussüsteemide menetluskaitses järjepidevust.¹⁰⁵

Käesolev direktiiv on märkimisväärne veel ka seetõttu, et see annab teatud alaealiste õigusmõistmise põhikontseptsioonidele spetsiifilisuse ja otsese jõustatavuse, mis on välja töötatud muudes rahvusvahelistes ja Euroopa standardites. Iga direktiivis sisalduvat põhimõtet uuritakse nüüd omakorda, käsitledes kõiki põhilisi kaitsemeetmeid, mida direktiiv ette näeb.¹⁰⁶

On selge, et lapse parimate huvide esiletõstmine on antud direktiivi põhi-eesmärk, milles rõhutatakse põhimõtteid, mida liikmesriigid peaksid tagama. Lapse huvide mõiste on paindlik ja kohanemisvõimeline ning seda tuleks kohandada ja määratleda individuaalselt ning lähtudes olukorrast. Antud direktiivis sätestatakse ka selgelt, et lapse parimad huvid peaksid olema määravaks teguriks mitmesugustes otsustes, sealhulgas küsimustes, mis puudutavad juurdepääsu kaitsja abile, vanemate ja teiste asjakohaste täiskasvanute rollile ning kohtueelsele kinnipidamisele.¹⁰⁷

¹⁰³ Fair Trials, The Legal Experts Advisory Panel. EU directive procedural safeguards for children who are suspects or accused persons in criminal proceedings: implementation toolkit. Fair Trials: 2018, lk 7. - https://www.fairtrials.org/sites/default/files/publication_pdf/Children%20Directive%20Toolkit.pdf (12.03.2019).

¹⁰⁴ Commission staff working document, lk 30.

¹⁰⁵ D.Sayers. Standing up for children? The Directive on procedural safeguards for children suspected or accused in criminal proceedings. EU LawAnalysis: 2015. - <http://eulawanalysis.blogspot.com/2015/12/standing-up-for-children-directive-on.html> (12.04.2019).

¹⁰⁶ Fair Trials, The Legal Experts Advisory Panel, lk 7.

¹⁰⁷ *Ibid*, lk 15.

Seega on antud direktiivi näol tegemist dokumendiga, milles väljatoodud suunised ja põhimõtted on kohaldatud vaid alaealistele isikutele, kes on kriminaalmenetluses kahtlustatavad või süüdistatavad. Kuivõrd osa direktiivis väljatoodud reegleid tulenevad Euroopa Liidu eelnevatest dokumentidest, on antud direktiivi raames sätteid põhjalikumalt väljatoodud ning kohandatud just alaealistele. Lisaks seisneb antud direktiivi uuenduslikus ka direktiivi eesmärgis ühtlustada liikmesriikide vahelist kriminaalmenetlust ning usaldust tehtud otsuste suhtes. Kokkuvõtvalt saab väita, et antud direktiiv toob välja mitmeid uuendusi ning erineb oluliselt eelnevalt koostatud Euroopa Liidu regulatsioonidest.

2.4 Direktiivi ülevõtmine

Käesoleva direktiivi raames on liikmesriigis direktiivi ülevõtmise tähtjaks sätestatud kaks aastat alates direktiivi jõustumisest ehk hiljemalt 11. juuni 2019. Kuivõrd direktiivist tuleneb vaid piiratud arv kohustusi ning enamik ülevõetavatest kohustustest peegelduvad juba eelnevalt ülevõetud ja sätestatud juhendites, milledeks on Euroopa Inimõiguse ja põhivabaduste konventsioon, Euroopa Inimõiguse kohtupraktika ja muud rahvusvahelised standardid, siis eeldatakse, et kuivõrd riikides on mitmed direktiivist tulenevad muudatused juba olemas, on kahe aasta pikkune tähtaeg mõistlik aeg liikmesriikidel oma siseriiklikke õigusakte muuta.¹⁰⁸

Direktiivi ülevõtmiseks on liikmesriigil vajalik tugeva järelevalve- ja hindamismehhanismi loomine. See on oluline, et tagada direktiivis ettenähtud õigused nii liikmesriigi siseriiklikes õigusaktides kui ka praktikas.¹⁰⁹ Pärast direktiivi ülevõtmist ja rakendamist on liikmesriikidel kohustus esitada Euroopa Komisjonile käesoleva direktiiviga reguleeritavas valdkonnas nende poolt vastu võetud põhiliste õigus- ja haldusnormide tekst.¹¹⁰ Samuti näeb direktiiv ette, et liikmesriigid peavad kavandatavate muudatuste laadist lähtudes esitama Euroopa Komisjonile aruandeid seadusandlike või muude meetmete tõhusa rakendamise kohta.¹¹¹

Lisaks julgustatakse direktiivist tulenevalt liikmesriike koguma asjakohaseid andmeid ning seeläbi aitamaks kaasa direktiivist tuleneva protsessi arengule. See on vajalik, kuna hetkel usaldusväärsed empiirilised andmed puuduvad. Lisaks näeb Komisjon liikmesriikidele ette konkreetse empiirilise uuringu, milles rõhutatakse iga tegevuskava kohaldamise kohta käivate

¹⁰⁸ Commission staff working document, lk 64.

¹⁰⁹ *Ibidem*.

¹¹⁰ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, lk 19.

¹¹¹ Commission staff working document, lk 64.

andmete kogumist direktiivi ülevõtmisest järgneva 3-5 aasta jooksul. Antud uuringu raames kogutud andmed võimaldaksid Euroopa Komisjonil hinnata liikmesriikide tegeliku vastavust jõulisemalt, kui seni kättesaadavate vahendite kasutamisel seda hinnata on saadud.¹¹²

Pärast liikmesriikide esitatud aruannetega tutvumist esitab Euroopa Komisjon hiljemalt 11. juuniks 2022 Euroopa Parlamendile ja Nõukogule aruande, milles hinnatakse, millises ulatuses on liikmesriigid üle võtnud käesoleva direktiivi järgimiseks vajalikke meetmeid.¹¹³

¹¹² Commission staff working document, lk 64.

¹¹³ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, lk 20.

3. Eesti õiguse ja praktika vastavus direktiivis sätestatule

3.1 Üldsätted

Magistritöö aluseks olev direktiiv kätkeb endas 27 artiklit, milledest antud töös tuuakse välja vaid valik neist. Antud peatükis analüüsitakse järgnevaid artikleid: 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15 ja 20. Nimetatud artiklid hõlmavad endas põhimõtteid ja suuniseid, mis aitavad kaasa alaealiste õigusrikkumiste vähendamisele ning ennetusele. Väljajäävate artiklite puhul on üldiselt tegemist põhimõtetega, mis reguleerivad direktiivi rakendamisega seonduvaid küsimusi ning direktiivist tulenevate mõistete selgitusi.

Käesolevas peatükis analüüsitakse, milline oleks alaealisi kahtlustatavaid ja süüdistatavaid käsitleva direktiivi ratifitseerimine mõju Eestis kehtivale karistusõiguslikule regulatsioonile. Analüüs on vajalik, kuna iga liikmesriik võtab direktiivi alusel üle mitmeid erinevaid kohustusi, mis tuleb kehtiva õigusega kooskõlla viia.

Käesoleva töö avaldamise ajaks ei ole Eesti veel direktiivi üle võtnud ning see pole ka Eesti suhtes jõustunud. Samas saab öelda, et paljude normide ülevõtmisega ning sarnaste normidega on tegeletud juba lähiaastate jooksul palju ning need on kas täielikult või osaliselt täidetud.

3.2 Direktiiviga määratletud kuriteokooseisud ja karistused

3.2.1 Õigus teabele (artikkel 4)

Direktiivi artiklist 4 tulenevalt peavad liikmesriigid tagama, et niipea, kui lapsele on teatatud, et ta on kriminaalmenetluses kahtlustatav või süüdistatav, teavitatakse teda vastavalt direktiivile 2012/13/EL viivitamata tema õigustest ja menetluse käigu üldistest aspektidest. Selleks tuleks neile eelkõige lühidalt ja arusaadavalt selgitada menetluse järgmisi etappe, niivõrd kui see on kriminaalmenetluse huvisid arvesse võttes võimalik.¹¹⁴

Liikmesriigid peavad samuti tagama, et last teavitatakse käesoleva direktiiviga ettenähtud õigustest. Nimetatud teave esitatakse kohe, kui lapsele on teatatud, et ta on kahtlustatav või süüdistatav ning talle teatatakse, et tal on õigus vanemliku vastutuse kandja teavitamisele, kaitsja abile, eraelu puutumatusse, saada õigusabi ning et teda saadab vanemliku vastutuse

¹¹⁴ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, lk 11.

kandja peale kohtuistungite ka teistes menetlusstaadiumites. Samuti tuleb liikmesriigil lapsele menetluse võimalikult varases sobivas staadiumis teatada, et lapsel on õigus individuaalsele hindamisele, arstlikule kontrollile (sh arstiabile), vabaduse võtmise piiramisele ja alternatiivsete meetmete kasutamisele (sh vahistamisotsuse korrapärasele läbivaatamisele), vanemliku vastutuse kandja viibimisele kohtuistungil, viibimisel kohtulikul arutelul ning samuti on lapsel õigus tõhusatele õiguskaitsevahenditele. Juhul, kui lapselt võetakse vabadus on lapsel õigus erikohtlemisele vastavalt direktiivi artiklites väljatoodule.¹¹⁵

Eestis kehtiva õigusega on sätestatud antud artikli vastavus lastekaitseseaduses, korrakaitseseaduses, õiguskantsleri infojuhendis „Laste õigustest esmasel kokkupuutel politseiga“ ning prokuröride kokkuleppes „Kuriteo toime pannud alaealiste erikohtlemine kriminaalmenetluses“.

Eestis kehtivast lastekaitseseaduse § 32 tulenevalt tuleb hädaohus olevat last viivitamata abistada ning likvideerida selleks lapse elu või tervist ohtu seadnud olukord. Vajaduse korral võib lapse viibimiskoha järgse kohaliku omavalitsuse üksuse lastekaitsetöötaja või politsei hädaohus oleva lapse toimetada ohutusesse tingimustesse kuni ohu möödumiseni, küsimata selleks lapse hooldusõigust teostava isiku nõusolekut.

Sarnaselt eeltoodule tuleb käituda ka korrakaitseseaduse § 46 lõike 1 punktist 8 tulenevatel alustel. Korrakaitseseaduse § 46 lõikes 2 tulenevalt tuleb kahtlusalust (sh kinnipeetud isikut) informeerida ning talle viivitamata teatada arusaadavas keeles ja viisil tema kinnipidamise põhjus, teha teatavaks tema õigused ning anda talle võimalus teatada kinnipidamisest oma lähedasele.

Täiendavalt on õiguskantsler andnud välja infojuhendi „Laste õigustest esmasel kokkupuutel politseiga“, milles on välja toodud politsei selgitamiskohustus ehk korrakaitseorgani esindaja (näiteks politseinik, munitsipaalpolitsei ametnik) on alati kohustatud ennast enne mingi meetme kohaldamist tutvustama. Ühtlasi lasub korrakaitseorganil ka selgitamiskohustus, millest tulenevalt politsei peab isikule selgitama tema õigusi ja kohustusi vastavas menetluses. Alaealisele tuleb kõiki menetlustoiminguid läbi viies selgitada tema õigusi ja kohustusi ning

¹¹⁵ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, lk 20.

menetlustoimingu eesmärki talle arusaadaval moel ja mõistetavas sõnastuses, arvestades lapse iga, suhtluskeelt, arengutaset, teadmisi ja rolli konkreetses menetluses.¹¹⁶

Alaealistele spetsialiseerunud prokuröride kokkuleppest „Kuriteo toime pannud alaealiste erikohtlemine kriminaalmenetluses“ selgub, et kohtueelse menetluse käigus tuleb anda lapsele võimalus olla ära kuulatud ja informeeritud. Kokkuleppe kohaselt antakse lapsele kindlasti teada, et tal on menetluse raames õigus vanemliku vastutuse kandja osalemisele nii ülekuulamisel kui muudes protsessitoimingutes. Alaealise heaolu ja õiguste tagamiseks ning menetlusalaste eesmärkide saavutamiseks kriminaalmenetluses teeb prokuratuur aktiivset koostööd lastekaitseametnike ja spetsialistidega.¹¹⁷

Eeltoodule tuginedes saab väita, et Eestis on tagatud lapse teavitamine ning tema õiguste teatavaks tegemine. Lapsele esitatakse teda puudutav teave kohe, kui laps on kriminaalmenetluses kahtlustatav või süüdistatav. Lisaks antakse lapsele teada, et tal on õigus vanemliku vastutuse kandja olukorrast teavitamisele ja tema osalemisele nii ülekuulamistes kui muudes lapsega seotud menetlustoimingutes.

3.2.2 Lapse õigus vanemliku vastutuse kandja teavitamisele (artikkel 5)

Direktiivi artikli 5 järgi peavad liikmesriigid tagama, et vanemliku vastutuse kandjale edastatakse niipea kui võimalik teave, mida lapsel on õigus saada vastavalt direktiivi artiklis 4.¹¹⁸

Eeltoodud artiklis 4 osundatud teave antakse ka muule sobivale lapse nimetatud täiskasvanule, kelle pädev asutus on sellisena heaks kiitnud. Kui laps ei ole nimetanud muud sobivat täiskasvanut või kui lapse nimetatud täiskasvanu ei ole pädevale asutusele vastuvõetav, määrab pädev asutus lapse parimaid huvisid arvesse võttes muu isiku ning annab teabe talle. Nimetatud isik võib olla ka laste kaitse või heaolu eest vastutava asutuse või institutsiooni esindaja.¹¹⁹

¹¹⁶ Õiguskantsleri infojuhend. Laste õigustest esmasel kokkupuutel politseiga. - [https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/Laste õigustest esmasel kokkupuutel politseiga_lapsevanematele ja ametnikele.pdf](https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/Laste_õigustest_esmasel_kokkupuutel_politseiga_lapsevanematele_ja_ametnikele.pdf)

¹¹⁷ Alaealistele spetsialiseerunud prokuröride kokkulepe.

¹¹⁸ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, lk 21.

¹¹⁹ *Ibidem*.

Sarnaselt artiklile 4 tuleb Eestis kehtiva korraaitseaduse § 46 lg 2 alusel korraaitseorganil anda alaealise kinnipidamisest teada alaealise vanemliku õiguse kandjale, juhul kui see on asjaolusid arvestades võimalik.

Eestis käsitleb alaealise õigust vanemliku vastutuse kandja teavitamisele ka õiguskantsleri infojuhendi punkt 10, mis käsitleb vanemate teavitamist ja kaasamist. Nimelt teavitatakse seaduses ettenähtud alustel lapse seaduslikku esindajat ja seda lapse huvidest lähtuvalt. Kui laps on toime pannud korraarikkumise, siis üldjuhul teavitatakse praktikas vanemat samal päeval, võimalusel juba sündmuskohal. Sageli palutakse lapsel endal vanemale helistada.¹²⁰

Seega on Eestis kehtivas õiguslikus regulatsioonis vaste antud direktiivi punktile. Eestis kehtiva õiguse kohaselt on korraaitseorganitel ja muudel lastega tegelevatel organitel ja isikutel kohustus vanemliku vastutuse kandjat teavitada niipea kui võimalik. Erandiks on juhul, et vanemliku vastutuse kandja teavitamine on antud olukorrast tulenevalt ning lapse sisuskohalt mõistlik ja vajalik.

3.2.3 Kaitsja abi (artikkel 6)

Artikli 6 kohaselt on lapsel, kes on kriminaalmenetluses kahtlustatav või süüdistatav, õigus kaitsjale kooskõlas direktiiviga 2013/48/EL, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega.¹²¹

Direktiivi artiklist 6 tulenevalt on liikmesriigil kohustus tagada, et last aitab kaitsja. Kaitsja abi vajab laps ennekõike seepärast, et tal oleks võimalik oma kaitseõigust tõhusalt kasutada. Kaitsjal on kohustus last aidata niipea, kui lapsele on teatatud, et ta on kahtlustatav või süüdistatav. Liikmesriigil on lubatud teha erand kaitsja abi kaasamisel ning seda tingimusel, et see on kooskõlas õigusega õiglasele kohtulikule arutamisele. Kaitsja kaasamine ei ole kohustuslik, kui kaitsja abi ei ole kriminaalasja asjaolusid arvestades proportsionaalne, arvestades väidetava kuriteo raskust, asja keerukust ja meetmeid, mida sellise kuriteo puhul saab võtta, mida tuleb mõista nii, et alati tuleb esikohale seada lapse parimad huvid.¹²²

¹²⁰ Õiguskantsleri infojuhend.

¹²¹ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, lk 12-13.

¹²² *Ibidem*.

Kaitsja abi lapsele hõlmab endas lapse õigust suhelda ja kohtuda privaatselt teda esindava kaitsjaga, sealhulgas enne seda, kui teda küsitleb politsei või muu õiguskaitseasutus. Samuti peavad liikmesriigid tagama, et kaitsjal on võimalik abistada last küsitlemise ajal. Liikmesriikidel tuleb austada lapse ja tema kaitsja vahelise suhtluse konfidentsiaalsust. Juhul, kui kaitsjat ei ole kohal, on pädevatel asutustel kohustus toiming edasi lükata ning oodata ära kaitsja saabumine. Küsitlemise läbiviimine kaitsja juuresolekuta võib toimuda vaid juhul, kui õigusasutus või muu pädev asutus on seisukohal, et otsust on võimalik kohtus läbi vaadata.¹²³

Eeltoodust tulenevalt on liikmesriigi põhikohustus tagada, et pädevad asutused võtavad käesoleva lõike kohaldamisel arvesse lapse parimaid huvisid. Sellest tulenevalt on liikmesriikidel oluline tagada kriminaalmenetluses kahtlustatava või süüdistatava lapse õigus kaitsja abile. Kaitsja abi hõlmab suhtlust lapsega ning kaitse erinevate menetlustoimingute raames. Erandina on väljatoodud, et kaitsja kaasamine menetlusse ei ole kohustuslik, kui see ei ole menetluse seisukohast proportsionaalne.

Antud artiklile vastavad sättes on Eesti õigusega kehtestatud kriminaalmenetluseseadustikus ning õiguskantsleri infojuhendis.

Eestis kehtiva kriminaalmenetluseseadustiku § 45 lõige 2 punkt 1 sätestab, et kaitsja osavõtt kogu kriminaalmenetlusest on kohustuslik, kui isik on pannud kuriteo või õigusvastase teo toime alaealisena. Antud paragrahvist tuleneb, et uurimisasutused, prokuratuur ja kohus on kohustatud tagama kahtlustatavale ja süüdistatavale kaitsja abi käesoleva seadustiku § 45 lõikes 2 sätestatud juhtudel või kui ta seda taotleb.

Kuivõrd laps ei ole tööealine, puudub tal kindel igakuine sissetulek. Õigusriigis nagu ka Eestis on aga isikutele kehtestatud oma õiguste ja huvide kaitsmiseks suur hulk reegleid ja norme, mistõttu on riigi kohustus tagada igäühele võimalus saada asjatundlikku ja usaldusväärset õigusnõuannet. Riigi õigusabi eesmärk on kaitse pakkumine isikutele, kellel ei ole võimalik endale majanduslikel põhjustel advokaati palgata. Seega menetlustes, milles on kaitsja osalemine seadusest tulenevalt kohustuslik, ei pea alaealine ise midagi tegema, kuna menetlust läbiviiv ametnik on kohustatud alaealisele isikule korraldama advokaadi määramise riigi õigusabi raames.¹²⁴

¹²³ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, lk 12-13.

¹²⁴ Eesti Advokatuur. Korduma kippuvad küsimused. Mis on riigi õigusabi? - <http://www.riigioigusabi.ee/korduma-kippuvad-kysimused#Mis-on-riigi-igusabi> (12.03.2019).

Samuti on õiguskantsler infojuhendi "Lapse õigustest esmasel kokkupuutel politseiga" punktis 11.1 ära märkinud, et juhul, kui laps on kriminaalmenetluses kahtlustatav või süüdistatav, siis peab olema talle kohesel tagatud ka kaitsja abi. Infojuhendis märgitakse ära, et lapsele võib kaitsja määrata nii riik kui soovi korral ka tema vanemad. Riigi poolt määratakse lapsele kaitsja juhul, kui tema vanemad ei ole seda teinud. Kaitsjal on kohustus olla lapse kõrval igas uurimistoimingus.¹²⁵

Eeltoodust tulenevalt saame väita, et Eesti õiguslik regulatsioon on direktiivi artikliga 6 kooskõlas, kuivõrd Eesti õiguses on olemas vastavad seadusesätted millest lähtuda lapsele kaitsja abi määramisel. Nii kriminaalmenetluse seadustik kui ka õiguskantsleri infojuhend sätestavad, millest lähtuvalt ning millistel alustel on lapsele kohustuslik pakkuda kaitsja abi.

3.2.4 Õigus individuaalsele hindamisele (artikkel 7)

Direktiivist tulenevalt on liikmesriigil kohustus tagada, et kriminaalmenetluses võetakse arvesse ning arvestatakse laste erivajadusi kaitse, hariduse, koolituse ja ühiskonda lõimumise vallas. Selle elluviimiseks on vaja, et liikmesriik viiks läbi kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste individuaalse hindamise. Hindamise eesmärk on teha kindlaks ja dokumenteerida selline teave lapse isikuomaduste ja olukorra kohta, millest pädeval asutusel võib olla abi, kui ta on määramas kindlaks, milliseid erinevaid kaitseabinõusid ja mõjutusmeetmeid lapsele kriminaalmenetluse käigus kohaldada. Samuti hinnatakse lapsele kohaldatavate võimalike ennetusmeetmete asjakohasust ja tõhusust või tehakse mis tahes otsuseid või toiminguid kriminaalmenetluses, sealhulgas karistuse mõistmisel.¹²⁶

Direktiivi kohaselt tuleks viia individuaalne hindamine läbi menetluse võimalikult varases staadiumis ja enne süüdistuse esitamist. Individuaalse hindamise käigus võetakse eeskätt arvesse lapse isiksust ja küpsust, lapse majanduslikku, sotsiaalset ja perekondlikku tausta ning lapse võimalikku erilist kaitsetust. Loomulikult on individuaalsesse hindamisse kaasatud aktiivselt ka laps. Lisaks sätestab direktiiv lapse hindamise läbiviimise kriteeriumid. Lapse hindamise peavad läbi viima kvalifitseeritud isikud, kasutades võimalikult ulatuslikult multidistsiplinaarset lähenemisviisi, kaasates hindamisse asjakohasel juhul vanemliku vastutuse kandja või muu sobiv täiskasvanu ja/või erialaspetsialisti.¹²⁷ Multidistsiplinaarne

¹²⁵ Õiguskantsleri infojuhend.

¹²⁶ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, lk 14.

¹²⁷ *Ibidem*.

lähenemisviis tähendab, et erinevad spetsialistid jagavad omavahel informatsiooni, teevad koostööd ja pakuvad koos parimaid lahendusi, mida koos ellu viia. Antud lähenemisviisi eesmärk on lapse ja tema pere efektiivne ja tulemuslik aitamine.¹²⁸

Juhul, kui individuaalse hindamise aluseks olevad asjaolud menetluse käigus oluliselt muutuvad, peavad liikmesriigid direktiivist tulenevalt tagama, et lapse, kes on kahtlustatav või süüdistatav, individuaalset hinnangut kriminaalmenetluse käigus uuendatakse.¹²⁹

Seega on individuaalse hindamise põhieesmärgiks lapse parimate huvidega arvestamine. Hindamise ulatus kriminaalasja raames sõltub kriminaalasja asjaoludest, meetmetest, mida võidakse tarvitusele võtta, kui laps mõistetakse väidetavas kuriteos süüdi. Liikmesriigid võivad teha individuaalse hindamise kohustusest erandi, kui selline erand on kriminaalasja asjaolusid arvestades vajalik, kui see on kooskõlas lapse parimate huvidega.¹³⁰

Eesti õiguses on lapse individuaalne hindamine sätestatud lastekaitseaduses, kriminaalhooldusseaduses ning selgitatud põhjalikumalt „Lapse hindamise käsiraamatus“.

Lastekaitseadusest tulenevad kohaliku omavalitsuse üksuse ülesanded ning seaduse § 17 lõike 1 punktist 3 võime leida kohaliku omavalitsuse üksuse ülesanded abivajava lapse abivajaduse hindamise kohta ning lapse abistamiseks vajalike meetmete pakkumiseks lapsele. Sama seaduse § 28 sätestab lapse abivajaduse hindamise täpsemalt. Nimelt enne abivajavale lapsele sobiva meetme kohaldamist tuleb hinnata lapse abivajadust ning seesuguse hindamise viib läbi lastekaitsetöötaja või lapsega töötav isik. Lapse abivajadust hinnates peab lastekaitsetöötaja või lapsega töötav isik andma hinnangu lapse füüsilisele, tervislikule, psühholoogilisele, emotsionaalsele, sotsiaalsele, kognitiivsele, hariduslikule ja majanduslikule seisundile. Lisaks ka last kasvatava isiku vanemlikele oskustele. Lapse abivajaduse hindamisse peab lastekaitsetöötaja või lapsega töötav isik kaasama ka lapse ja last kasvatava isiku või lasteasutuse, kus laps parajasti viibib.

Nagu ka eelpool mainitud viib Eestis lapse individuaalset hindamist läbi omavalitsuse lastekaitsetöötaja. Hindamine viiakse läbi lapse suhtes, kelle käitumine ohustab tema enda või teiste isikute heaolu ning sellekohane hindamise otsustamine lapse suhtes viiakse läbi 10 päeva

¹²⁸ MapChiPP. M10: Multidistsiplinaarse koostöö põhitõed. Tutvustus, lk 1. - http://mapchipp.com/wp-content/uploads/2017/05/A10_Multi-disciplinarity_2017-Apr_EE.pdf (12.04.2019).

¹²⁹ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, lk 14.

¹³⁰ *Ibidem*.

jooksul, kui lastekaitsetöötaja on lapse abivajadusest teada saanud. Lastekaitsetöötaja võib jätta hindamise ka algatamata juhul, kui lapse abivajadus võimalik rahuldada ühekordse meetmega.¹³¹

Alaealiste hindamise kohustus on ka kriminaalhooldusseaduse alusel kriminaalhooldajatel, kes peavad enne kohtueelse menetluse algust kohtule esitama süüdistatava või kahtlustatava kohta ettekande. Kriminaalhooldaja tehtud ettekanne peab sisaldama kokkuvõtet kahtlustatava või süüdistatava isikuomadustest ning sotsiaalsest olukorrast. Lisaks peab ettekanne sisaldama kriminaalhooldaja arvamust süüdistatava või kahtlustatava katseaja ja tema suhtes kohaldatavate kohustuste valiku ja nende kohaldamise tähtaja kohta.¹³²

Ettekandeks vajaliku informatsiooni kogumiseks tuleb kriminaalhooldusametnikul kohtuda kahtlustatava või süüdistatavaga, tema lähedastega ja teiste isikutega, kes on teabe saamiseks vajalikud. Lisaks tutvub kriminaalhooldusametnik riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutuste ning tervishoiuteenuse osutaja andmetega kahtlustatava või süüdistatava kohta ning uurib alaealise seaduslikult esindajalt, õppeasutuse juhilt andmeid kahtlustatava või süüdistatava käitumise ja õppimise kohta.¹³³

Lisaks on hindamise tarbeks Eestis 2017 aastal koostatud "Lapse heaolu hindamise käsiraamat", mille aluseks on hulk põhimõtteid, mis kirjeldavad kolme peamist perspektiivi lastekaitsetöös: lapse õigused, heaolu ja hüvang, tervikvaade ja koostöö ning enda oskuste kasutamine ja oma töö järgimine pidades silmas valdkonna arengut. Seega lähtub lapse heaolu hindamise käsiraamat lapse õigustest. Lapse abivajaduse hindamisel on abiks lapse heaolu kolmnurk.¹³⁴

Seega on Eesti õiguslik regulatsioon direktiivi artikliga 7 kooskõlas. Eeltoodule tuginedes tegelevad Eestis abivajavate laste hindamisega nii lastekaitsetöötajad kui ka kriminaalhooldusametnikud. Lapse individuaalne hindamine viiakse läbi kooskõlas lapse pere, lähedaste, kooli ja tervishoiuasutustega. Lisaks võidakse kaasata protsessi ka teisi asutusi, kui see näib lapse hindamise seisukohalt vajalik.

¹³¹ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, lk 14.

¹³² Kriminaalhooldusseadus. - RT I, 13.03.2019, 100.

¹³³ *Ibidem*.

¹³⁴ Sotsiaalkindlustusamet. Lapse heaolu hindamise käsiraamat. 2017, lk 9. -

https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Lastekaitse/Noustamisteenused/lapse_heaolu_hindamise_kasiraamat.pdf (15.01.2019).

3.2.5 Õigus arstlikule kontrollile (artikkel 8)

Direktiivi artikkel 8 hõlmab endas laste õigust arstlikule kontrollile. Artikli kohaselt peab liikmesriik tagama, et lastel, kellelt võetakse vabadus, on õigus arstlikule kontrollile ilma põhjendamatu viivitusega. Arstliku kontrolli eesmärk on hinnata alaealise vaimset ja füüsilist seisundit. Arstlik kontroll peab direktiivist tulenevalt olema võimalikult mitteinvasiivne ning selle viib läbi arst või muu kvalifitseeritud spetsialist. Kontrolli tulemusi võetakse arvesse, kui hinnatakse, kas last saab küsitleda või kas ta on võimeline osalema muudes uurimis- või tõendite kogumise toimingutes või mis tahes abinõudes, mida lapse suhtes on võetud või kavatsetakse võtta. Arstliku kontrolli läbiviimist saavad algatada, kas pädevad asutused (juhul, kui lapse konkreetsed tervisenäitajad selliseks kontrolliks alust annavad), laps, vanemliku vastutuse kanda või lapse kaitsja.¹³⁵

Eesti õiguses on lapse õigus arstlikule kontrollile mainitud lastekaitseaduses ja vangistusaduses.

Eestis kehtiva lastekaitseaduse § 28 alusel hindab Eestis abivajava lapse füüsilist, tervislikku, psühholoogilist ja emotsionaalset seisundit lastekaitsetöötaja või lapsega töötav isik, kes kogub andmeid võrgustikupartneritelt. Võrgustikupartneriteks on lasteaed või kool, milles laps käib ning samuti ka lapse perearst kui ka haigla. Võrgustikupartnereid võib olla veelgi tulenevalt lapse eripärast ning käitumisest.

Eeltoodu jätkuks saab 2018 aastal Praxise poolt tehtud "Tõsiste käitumisprobleemidega lastele suunatud teenuste analüüsi" uuringu aruande soovistest välja tuua soovitus, millest tulenevalt uuringu koostajate hinnangul tuleks luua tõsiste käitumisprobleemidega teenuste ja vajaduste hindamiseks Eesti oludele kohandatud ja valideeritud hindamisinstrument ja teenustele suunamise protokoll, mis hõlmab ka psüühiliste erivajaduste hindamist ja arvestamist.¹³⁶ See oleks tõhus laste tervisliku seisundi ja arengu hindamisinstrument, kuivõrd lastekaitsetöötajad pole alati saadaval.

¹³⁵ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, lk 14.

¹³⁶ I.Karton, T.Puolokainen. Tõsiste käitumisprobleemidega lastele ning nende peredele suunatud tõendusühiste programmide võrdlev uuring. RAKE: 2014, lk 6. - https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/tosiste_kaitumisprobleemidega_laste_programmide_vordlev_uuring.pdf (12.03.2019).

Lisaks leiame direktiivi artiklile sarnase punkti Eesti vangistuseseaduse § 14 lõikest 1, mis sätestab, et vanglasse saabumisel on kinnipeetav kohustatud läbima tervisekontrolli, mida teeb arst. Antud seaduse punkt ei anna aga põhjaliku vastust direktiivi artiklile 8.

Kokkuvõtlikult võib väita, et Eesti siseriiklikus regulatsioonis eksisteerivast lastekaitseaduse § 28 ning vangistuseseaduse § 14 ei piisa, ütlemaks, et Eesti seadused on direktiivi artiklis 8 sätestatuga kooskõlas.

3.2.6 Küsitlemise audiovisuaalne salvestamine (artikkel 9)

Artikli 9 kohaselt on liikmesriikide politseil või muu õiguskaitseasutusel kohustus kriminaalmenetluse raames tagada lapse küsitlemise audiovisuaalne salvestamine. Seda tuleb teha juhul, kui kriminaalasja olusid arvesse võttes on küsitlemise salvestamine proportsionaalne. Juhul, kui küsitlemist ei salvestata audiovisuaalselt, tuleb see salvestada muul asjakohasel viisil. Muudeks asjakohasteks viisideks peetakse küsitlemise kirjaliku protokollivormi, mida saab hiljem vajaduse tekkimisel kontrollida.¹³⁷

Antud direktiivi artiklist tulenevaid kohustusi ei ole Eesti õiguses täpselt määratletud.

Alates 2016 aastast on Eestis kasutusel Justiitsministeeriumi ja Siseministeeriumi koostööl välja antud "Lapse küsitlemise käsiraamat". Käsiraamatu peatükk 3.2 hõlmab endas intervjuu videosalvestamist ning selle vajalikkust ning olulisust lapse küsitlemisel.¹³⁸

Viies end kurissi Eestis kohtutes toimuvaga, saab väita, et videosalvestatakse ainult kriminaalmenetluses kannatanuid ja tunnistajateks olevaks lapsi ning seda kriminaalmenetluseadusest tulenevatel alustel. Süüdistatava puhul on kohtus tõendiks kirjapandud ütlused ning ütluste protokollid. Lapse, kes on kahtlustatav või süüdistatav, videosalvestamise kohustuslikkuse kohta pole Eestis kehtivad regulatsioonid midagi öelnud ning senise praktika kohaselt ei ole seda ka tehtud.

Kokkuvõtlikult võib väita, et Eesti siseriiklikus regulatsioonis puudub direktiivi artiklile 9 vastav säte.

¹³⁷ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, lk 15.

¹³⁸ Tallinna Ülikool. Uudis. Tallinna Ülikool: 2017. - <https://www.tlu.ee/uudised/uus-lapse-kusitlemise-kasiraamat> (12.02.2019).

3.2.7 Vabaduse võtmise piiramine (artikkel 10)

Direktiivi alusel peab liikmesriik tagama, et lapselt võetakse vabadus menetluse mis tahes staadiumis võimalikult lühikeks ajaks. Asjakohaselt tuleb arvesse võtta lapse vanust ja individuaalset olukorda ning kriminaalasja konkreetseid asjaolusid.¹³⁹

Samuti peab liikmesriik tagama, et lastelt võetakse vabadus vaid kaalutletud ja põhjendatud otsusega ning seda viimase abinõuna. Juhul, kui lapselt on kohtuotsusega võetud vabadus - on kohtul kohustus tehtud otsust läbi vaadata mõistlike ajavahemike järel alates otsuse tegemisest, kaaludes abinõu rakendamise jätkuvat vajadust.¹⁴⁰

Eesti õiguses on lapse vabaduse võtmise piiramise direktiivi artiklist 10 tulenevad alused sätestatud kriminaalmenetluseseadustikus. Nimelt sätestab Eesti kriminaalmenetluseseadustiku §131¹ vahi all pidamise tähtaja kohtueelses menetluses. Antud paragrahvi lõikest 1 saame välja lugeda, et alaealine kahtlustatav või süüdistatav ei või kohtueelses menetluses olla vahistatud üle kahe kuu.

Lisaks sätestab alaealistele spetsialiseerunud prokuröride kokkulepe „Kuriteo toime pannud alaealiste erikohtlemine kriminaalmenetluses“ üldised põhimõtted, mida tuleks alaealisi puudutavas menetluses silmas pidada. Kokkuleppe punktis 28 on sätestatud, et kuivõrd alaealise vabaduse piiramist välditakse, tuleb alternatiivsete meetmete käitumise suunamise ammendamisel alaealiselt vabadus võtta võimalikult lühikeseks ajaks.

Eeltoodust tulenevalt on Eesti õiguslik regulatsioon kooskõlas direktiivi artikliga 10. Eesti õiguses on olemas säte, mis tagab alaealiste kahtlustatavate või süüdistatavate minimaalse kinnipidamise aja menetluse kestel.

3.2.8 Alternatiivsed meetmed (artikkel 11)

Direktiivi artikkel 11 hõlmab endas alternatiivseid meetmeid. Liikmesriigil on kohustus tagada, et kui võimalik, rakendavad pädevad asutused vahi all pidamisele alternatiivseid meetmeid. Need võivad hõlmata endas keeldu lapsel teatavates kohtades viibida, kohustust elada teatavas kohas, piiranguid suhtlemisel teatavate isikutega, kohustust teavitada pädevaid asutusi,

¹³⁹ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, lk 15.

¹⁴⁰ *Ibidem*.

osalemist haridusprogrammides või tingimusel, et laps sellega nõus on, osalemist teraapia või sõltuvusprogrammides.¹⁴¹

Eestis on antud teemaga viimaste aastate jooksul põhjalikult tegeletud, kuivõrd alaealised on ühiskonnas üks aktiivsemaid vanuserühmi. Seadusandluses käib pidev töö, et muuta lastega seotud õigusmõistmist lapsesõbralikumaks. Selle toimimiseks on läbi viidud mitmeid muudatusi Sotsiaalhoolekandeseaduses.

Eesti õiguslikus regulatsioonis on artiklist tulenevat suunist rakendatud karistusseadustiku § 87, mis sätestab alaealisele kohaldatavad mõjutusvahendid. Mõjutusvahenditeks neljateist- kuni kaheksateistaastase isikule, arvestades tema kõlblise ja vaimse arengu taset ning tema võimet oma teo keelatusest aru saada või oma käitumist juhtida, on kohaldamiseks hoiatus, allutamine käitumiskontrollile, alaealise noortekodusse paigutamine ning kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli paigutamine. Samuti on võimalik karistusseadustiku §-i 87 lõigetest 8 ja 9 tulenevalt rakendada alaealisele liikumisvabaduse piirangut ehk alaealise elektroonilisele järelvalvele allutamist ning alaealise kinnisesse lasteasutusse paigutamist, jälgides seejuures sotsiaalhoolekande seaduses sätestatud kinnisesse lasteasutusse paigutamise sätteid.

Lisaks sätestab § 56 lõige 3, et alaealisele võib karistuse mõista või määrata ainult siis, kui alaealisele kohaldatava mõjutusvahendiga ei ole võimalik mõjutada teda edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest.¹⁴²

Alates 2015 aastast on Eestis kasutusel alaealistele kohaldatava mõjutusvahendina mitmedimensiooniline pereteraapia (edaspidi MDFT) sekkumisprogramm, mis on suunatud 11-18 aastastele tõsiste probleemidega (uimastite tarvitamine, koolikohustuse eiramine, õigusrikkumised, suhteprobleemid jt) lastele ja noortele ning nende peredele. Programmi käigus suunatakse noored teraapiasse kohtu, prokurööri, kriminaalhooldaja, politsei või kohaliku omavalitsuse poolt. Kõnealune programm aitab muuta noorte käitumist ja suunata neid probleemidest eemale. Programmi raames tehtav teraapia on pikaajaline, kus ühe perega tegeletakse keskmisel 4-6 kuud, kohtumised toimuvad iganädalaselt peredele endile sobivates kohtades (sh kodus).¹⁴³

¹⁴¹ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, lk 15.

¹⁴² Karistusseadustik. - RT I 2002, 86, 504.

¹⁴³ Sotsiaalkindlustusamet. Mitmedimensiooniline pereteraapia (MDFT). Sotsiaalkindlustusameti koduleht. - <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/et/lapsed-ja-pere/lastekaitse/mitmedimensiooniline-pereteraapia-mdft> (12.02.2019).

2017. aastal koostatud mitmedimensioonilise pereteraapia tõhususe uuringust nähtuvad programmi toimimine ja selle tulemused. Tulemuste kohaselt on MDFT programmis osalemine on valdava enamuse perede jaoks positiivne kogemus. Valdava enamuse MDFT programmi suunatud noorte eludes saavutatakse positiivseid muutusi – poole aasta jooksul vähenesid käitumisprobleeme soodustavad riskid kõigil analüüsi kaasatud noortel enam kui poole võrra. MDFT programm saavutas kõige märkimisväärsemat paranemist koolielu, peresuhete, emotsioonide juhtimise ja vaba ajaga seotud riskides.¹⁴⁴

Sotsiaalhoolekande seaduse §130¹ alusel kehtib Eestis ka kinnise lasteasutuse teenus. Kinnise lasteasutuse teenus on ööpäevaringne teenus, mida osutatakse lapsele, kelle vabadust on piiratud kohtumääruse alusel. Teenuse eesmärk on toetada lapse psühholoogilist, emotsionaalset, sotsiaalset, hariduslikku ja kognitiivset arengut, et saavutada püsivad muutused, mis võimaldavad lapsel pärast vabaduse piiramise lõppu tulla edukalt toime tavakeskkonnas tema enda elu, tervist ja arengut ning teiste isikute elu ja tervist kahjustava käitumiseta.

Kinnise lasteasutuse teenusele on võimalik alaealist saata kolmel järgneval viisil:

- Suunajaks kohalik omavalitsus: sotsiaalhoolekandeseaduse § 130¹⁻⁵ alusel saab teenusele suunata lapse, kui lapse käitumine seab ohtu tema enda elu, tervise või arengu või teiste isikute elu või tervise ja seda ohtu ei ole võimalik kõrvaldada ühegi vähem piirava meetmega;
- Suunajaks prokuratuur, kriminaalhooldaja, politsei: karistusseaduse § 87 alusel saab teenusele suunata 14-18 aastased alaealised, kes on toime pannud kuriteo või väärteo, kelle puhul kohus otsustab rakendada mõjutusvahendina alaealise kinnisele lasteasutuse teenusele suunamist;
- Suunajaks prokuratuur (vahistamise asendamine): kriminaalmenetluseseadustiku § 131 lg 3² alusel võib alaealise isiku vahistamise korral kohus määrata, et vahistamine asendatakse alaealise kinnisesse lasteasutusse paigutamisega.

Sotsiaalkindlustusameti kinniste lasteasutuste statistikast tulenevalt saadeti Sotsiaalkindlustusametile 2018. aastal kokku 73 taotlust seoses lapse suunamisega kinnisesse lasteasutusse (Lisa 1). Neist 50 taotluse puhul toetati lapse suunamist kinnisesse lasteasutusse

¹⁴⁴ Sotsiaalkindlustusamet. Mitmedimensiooniline pereteraapia (MDFT).

ning ülejäänud taotluste puhul leiti lastele paremad alternatiivi (nt nõustamisteenus) (Lisa 2). Sotsiaalkindlustusameti kinniste lasteasutuste teenuse juhi sõnul on suunatud lapse keskmine vanus 15 eluaastat ning keskmiselt suunati laps kinnisesse lasteasutusse üheks aastaks (Lisa 4).

Eestis osutab kinnise lasteasutuse teenust Maarjamaa Hariduskolleeegium, ning seda nii Valgejõe kui Emajõe õppekeskuses.¹⁴⁵ Maarjamaa Hariduskolleeegium on kasvatusliku rõhuasetusega põhikool, kus õpilasele on loodud individuaalsed, eakohased ja turvalised võimalused haridustee jätkamiseks ning kus samaaegselt toetatakse õpilase tervist ja igakülgselt arengut ning resotsialiseerumist ühiskonda.¹⁴⁶ Sotsiaalkindlustusameti statistikast tulenevalt viibis 2018. aastal Maarjamaa Hariduskolleeegiumis 57 last, kellest enamik olid poisid (Lisa 3).

Seega on Eesti õiguslik regulatsioon kooskõlas direktiivi artikliga 11. Eestis on loodud mitmeid alternatiivseid meetmeid ja mõjutusvahendeid asendamaks laste kinnipidamisasutustesse paigutamist. Lisaks saab kinniste lasteasutuste ja pereteraapiate analüüside ja uuringute tulemustest näha, et antud mõjutusvahendid on lastele avaldanud positiivset mõju.

3.2.9 Erikohtlemine vabaduse võtmise korral (artikkel 12)

Artikli 12 kohasel on liikmesriigil kohustus tagada, et kinnipeetavaid lapsi (sh politsei poolt kinnipeetud lapsi) hoitakse täiskasvanutest lahus, välja arvatud juhul, kui see ei ole lapse parimates huvides. Lapse parimates huvides on see, kui lapse eraldamata jätmine on lapse parimates huvides, või kui erakorralistel asjaoludel ei ole võimalik seda teha, tingimusel et lapsi hoitakse koos täiskasvanutega viisil, mis on kooskõlas lapse parimate huvidega.¹⁴⁷

Juhul, kui last peetakse vahi all on liikmesriigid kohustatud tarvitusele võtma asjakohased abinõud, et hoida lapse tervist ning tagada tema füüsiline ja vaimne areng ning tagada tema õigus haridusele ja koolitusele. Seejuures tuleb asjakohaseid abinõusid rakendada ka lastele, kellel on füüsiline või sensoorne puue või õpiraskused. Lisaks tuleb liikmesriikidel direktiivist tulenevalt tagada, et laps saab tõhusalt ja korrapäraselt kasutada oma õigust pereelule ning

¹⁴⁵ Kinnise lasteasutuse teenus. Sotsiaalkindlustusamet. - <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/et/lapsed-pered/lastekaitse/kinnise-lasteasutuse-teenus> (15.01.2019).

¹⁴⁶ Maarjamaa Hariduskolleeegium. Õppetöö. Maarjamaa Hariduskolleeegium: 2018. - <https://mhk.edu.ee/et/ope> (27.03.2019)

¹⁴⁷ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, lk 16.

tagada juurdepääs programmidele, mis edendavad tema arengut ja tema tulevast taastõimumist ühiskonda ning sealhulgas tagada tema usu- ja veendumusvabaduse austamine.¹⁴⁸

Lisaks peavad liikmesriigid direktiivi suunistest tulenevalt püüdma tagada, et lapsed, kellelt võetakse vabadus, saavad võimalikult kiiresti kohtuda vanemliku vastutuse kandjaga, juhul kui selline kohtumine ei lähe vastuollu uurimisalaste ja operatiivsete nõuetega.¹⁴⁹

Eesti õiguses on lapse erikohtlemine vabaduse võtmise korral sätestatud vangistusseaduses ja sotsiaalhoolekande seaduses.

Eestis kehtiva vangistusseaduse § 12 sätestab eraldihoidmise printsiibi. Eraldihoidmise printsiibi lõike 1 punkt 2 kohaselt kuuluvad eraldi kinnipidamisele alaealised ja täiskasvanud. Ehkki noori täiskasvanuid (vanuses 18-20 aastat) ei ole eraldi nimetatud, moodustavad nad kontingendi, kellele on laiendatud alaealistele ettenähtud regulatsiooni. Lisaks hoitakse eraldi nooremaid kui 15 aastaseid isikuid (alla 14 aasta vanune isik ei kuulu KarS §33 kohaselt kriminaalvastutusele), 15- kuni 16-aastasi, 16-kuni 18-aastasi ning 18-kuni 21-aastasi.¹⁵⁰

Lisaks tehakse sotsiaalhoolekande seaduse § 7 alusel lastele hoolekandeesutuses vähemalt üks kord kolme aasta jooksul sisehindamist. See on pidev protsess, mille eesmärk on tagada hoolekandeesutuses (sh kinnises lasteasutuses) viibiva lapse arengut toetavad tingimused ja asutuse järjepidev areng. Hindamise käigus hinnatakse pakutava hoolduse vastavust lapse eale ja arengule ning asutuse töökorraldust ja juhtimist.

Eeltoodule tuginedes on võimalik väita, et Eesti õiguslik regulatsioon on direktiivi artikliga 12 kooskõlas, kuivõrd Eestis hoitakse lapsi täiskasvanutest eraldi. Lisaks pööratakse lapse kinnihoidmisel tähelepanu tema erivajadustele ja arengule. Lisaks teostatakse lastele sisehindamist, mille alusel tagatakse laste järjepidev areng pakutava hooldusteenuse kohaselt.

3.2.10 Kriminaalasja õigeaegne ja hoolikas menetlemine (artikkel 13)

Direktiivi artikkel 13 käsitleb kriminaalasja õigeaegset ja hoolikat menetlemist. Liikmesriik on kohustatud võtma käsile kõik asjakohased meetmed tagamaks selle, et lapsi puudutavat kriminaalmenetlust toimetatakse kiireloomulisena ja nõuetekohase hoolsusega. Lisaks tuleneb

¹⁴⁸ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, lk 16.

¹⁴⁹ *Ibidem*.

¹⁵⁰ L.Madise, P.Pikamäe, J.Sootak. Vangistusseaduse komenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2014, lk 189-190.

direktiivist liikmesriikidele kohustus kohelda lapsi alati nende väarikust kaitsval viisil ning vastavalt nende vanusele, küpsusele ja arusaamisvõimele. Seejuures on oluline pidada silmas erivajadusi, sealhulgas suhtlemisraskusi, mis lastel võivad olla.¹⁵¹

Eesti õiguslikus regulatsioonis on aastate jooksul töötatud selle kallal, et muuta alaealisega seonduvat kriminaalmenetlust kiiremaks. Kriminaalmenetluse seadustikus on tehtud viimaste aastate jooksul muudatus §-is 268¹, mille alusel muudeti kriminaalasja üldmenetluse arutamine terviklikumaks seades eesmärgiks jõuda kiiresti kohtulahendini. See aga ei kehti vaid alaealistega tegelemise vallas, kui ka üldistes valdkondades. Alaealistele spetsialiseerunud prokuröride kokkuleppes võime leida samuti punkti alaealiste mõjutamisest, kus on ära märgitud, et oluline on tagada kiire menetlus, aktiivne, kaasav ja normikohast käitumist soosiv suhtlus alaealisega.¹⁵²

Lisaks on 2017. aastal koostatud Riigiprokuratuuri poolt analüüs teemal „Alaealiste menetlusosaliste erikohtlemine kriminaalmenetluses“. Analüüsis toodi välja Eestis kohtueelses menetluses olnud kriminaalasjade kestvused. Järeldusena saame analüüsi andmete põhjal väita, et alaealise kahtlustatavaga lõpetatud kriminaalmenetlus kohtueelse menetlusena kestis keskmisel kaks kuud ning kohtusse saadetud menetlus kolm kuud. Alaealisi puudutava kohtumenetluse keskmine kestus oli veidi üle 1,5 kuu.¹⁵³ Kriminaalpoliitika arengusuundade aastani 2030 seletuskirjast saab välja lugeda, et Eesti riigis on edasiseks eesmärgiks hoida alaealisi puudutava menetluse kiirust alla kahe kuu.¹⁵⁴

Seega saab eeltoodule tuginedes väita, et Eesti kehtivas regulatsioonis ei ole piisavalt sätteid, mis vastaksid otseselt direktiivile 13 ning antud direktiivi artiklist tulenev põhimõte vajab Eesti siseriiklikus õiguses sisustamist.

3.2.11 Õigus eraelu puutumatusse kaitsmisele (artikkel 14)

Artikkel 14 alusel peavad liikmesriigid tagama, et laste eraelu puutumatus on kriminaalmenetluses kaitstud. Laste eraelu puutumatus tagamise eesmärgiks on muu hulgas

¹⁵¹ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, lk 16.

¹⁵² Alaealistele spetsialiseerunud prokuröride kokkulepe, lk 4.

¹⁵³ A. Ülviste, J.Salla. Alaealiste menetlusosaliste erikohtlemine kriminaalmenetluses. Analüüs. Riigiprokuratuur: 2017, lk 9. - https://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/Alaealiste_menetlusosaliste_erikohtlemine_kriminaalmenetluses.pdf (12.04.2019).

¹⁵⁴ Kriminaalpoliitika arengusuundad aastani 2030 seletuskiri. Tallinn: Justiitsministeerium 2018, lk 9. - https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/kriminaalpoliitika_pohialused_2030_seletuskiri.pdf (24.03.2019).

hõlbustada laste taaslõimumist ühiskonda. See tähendab suures osas seda, et kohtunikel on kohustus sellised kohtuistungid kinniseks kuulutada.¹⁵⁵

Lisaks on liikmesriigil kohustus võtta kasutusele asjakohased meetmed tagamaks, et artiklis 9 osutatud salvestisi ei levitata avalikult ning austades seejuures sõna- ja teabevabadust ning meediavabadust ja meedia mitmekesisust.¹⁵⁶

Eestis õiguslikus regulatsioonis vastab antud direktiivi punktile kriminaalmenetluse seadustiku §12 lõike 3, mille alusel võib kohus kohtuistungid kuulutada osaliselt või täielikult kinniseks alaealise või kannatanu huvides. Lisaks sätestab käesolev seadus § 156¹ kohtuistungid salvestamise ja protokolliga tutvumise erisused, millest tuleneb, et osaliselt või täielikult kinniseks kuulutatud kohtuistungid protokollid või salvestisega võimaldab kohus tutvuda vaid menetluse pooltel.

Kriminaalmenetluse seadustiku § 408¹ lõikest 2 tuleb lisaks eeltoodule ka alaelisi puudutav erisus, mille alusel tuleb kriminaalmenetluse raames kohtulahendist alaealise süüdistatava nimi ja isikukood või sünniaeg asendada initsiaalide või tähemärgiga, välja arvatud juhul, kui avaldatav jõustunud kohtulahend on vähemalt kolmas, milles alaealine on kuriteos süüdi tunnistatud.

Lisaks tuleneb Kohtute Haldamise Nõukoja soovitudest kohtute meediasuhtluseks välja punkt, kus kohtutoimikuga võib ajakirjanik tutvuda menetluse järel vaid kohtu esimehe, kohtumaja juhi, asja menetlenud kohtuniku või kolleegiumi esimehe loal. Toimikuga tutvumisel kaetakse kinni toimikus sisalduv konfidentsiaalne informatsioon.¹⁵⁷

PS § 24 lg 3 alusel on Eestis peetavad kohtuistungid üldjuhul avalikud, kuivõrd on selle eesmärgiks tagada läbipaistev, aus ja õiglane kohtupidamine. Samas ei ole Eestis kehtivas õiguslikus regulatsioonis sätestatud täpsemaid aluseid alaealise kahtlustatava või süüdistatava kohtuistungid kinniseks kuulutamise kohustusest. Tänapäeval on kohtul võimalus, kuid mitte kohustus kuulutada kinniseks istung, mis puudutab alaealisi kahtlustatavaid või süüdistatavaid.

¹⁵⁵ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, lk 17.

¹⁵⁶ *Ibidem*.

¹⁵⁷ Kohtute Haldamise Nõukoja soovited kohtute meediasuhtluseks. - <https://www.riigikohus.ee/et/kohtute-haldamise-noukoda/soovitud-kohtute-meediasuhtluseks> (15.01.2019).

Antud direktiivi punkt vastab küll Eesti õiguses sätestatule, kuid vajaks täpsustamist. Eestis kehtivas õiguslikust regulatsioonist tuleneb küll kohustus alaealisi puudutava avaldatava kohtulahendi andmete muutmisel (peitmisel), kuid seevastu puudub kohtutel kohustus alaealisi kahtlustatavaid või süüdistatavaid puudutav kohtuistung kinniseks kuulutada. Direktiivist tulenevalt peaks see aga olema kohustuslik, et lapsi puudutavad kohtuistungid on kuulutatud kinnisteks.

3.2.12 Lapse õigus sellele, et teda saadab menetluse käigus vanemliku vastutuse kandja (artikkel 15)

Direktiivi artikli 15 kohasel peavad liikmesriigid tagama, et lapsel on õigus sellele, et teda puudutaval kohtuistungil, saadab teda vanemliku vastutuse kandja või muu sobiv täiskasvanu, kelle pädev asutus on sellisena heaks kiitnud.¹⁵⁸

21.02.2018 välja antud alaealistele spetsialiseerunud prokuröride kokkulepe punkti 11 b alusel on seadusliku esindaja osavõtt ülekuulamisest reegel, millest võib irduda alaealise ja kriminaalmenetluse huvides. Kui see on alaealise ja toimingu läbiviimise huvides, võib ülekuulamise juures viibida ka kolmandaid isikuid. Seaduslik esindaja ega muu isik ei saa toimingu juures olla, kui ta selle läbiviimist segab.¹⁵⁹

Seega direktiivi artiklile 15 vastavat normi me Eesti kehtivast õigusest ei leia.

3.2.13 Koolitus (artikkel 20)

Direktiivi artikli 20 kohaselt tagavad liikmesriigid, et õiguskaitseasutuste ning kinnipidamisasutuste töötajaid, kes tegelevad lastega seotud juhtumitega, koolitatakse asjakohasel tasemel, mis vastab nende kokkupuutele lastega, laste õiguste, sobivate küsitlemisvõtete, lapse psühholoogia ja suhtlemise teemal lapsele kohandatud keeles.¹⁶⁰

Lisaks tagavad liikmesriigid võttes tarvidusele asjakohaseid meetmeid, et kohtunikel ja süüdistajatel, kes tegelevad lastega seotud kriminaalmenetlustega, oleks selles valdkonnas eripädevus, tõhus juurdepääs erikoolitusele, või mõlemad. Samuti võtavad liikmesriigid

¹⁵⁸ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, lk 17.

¹⁵⁹ Alaealistele spetsialiseerunud prokuröride kokkulepe, lk 2.

¹⁶⁰ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, lk 18-19.

tarvitusele asjakohaseid meetmeid, et edendada erikoolituse korraldamist kaitsjatele, kes tegelevad lastega seotud kriminaalmenetlustega.¹⁶¹

Liikmesriigil on artikli 20 kohasel kohustus toetada oma riigi avalike teenuste või lapsi toetavate organisatsioonide rahastamise kaudu algatusi, mis võimaldavad saada isikutel, kes pakuvad lastele tugiteenuseid ja taastava õigusemõistmise teenuseid, piisavat asjakohast koolitust, et suhelda lastega ja järgida kutsenõudeid tagamaks, et selliseid teenuseid pakutakse erapooletult, lugupidavalt ja professionaalselt.¹⁶²

Eestis on kasutusele võetud mitmed käsiraamatud ja juhendid käitumaks alaealistega, kui nad on kriminaalmenetluses süüdistatavad või kahtlustatavad.

Eestis korraldab lastekaitsetöötajatele ja spetsialistidele täienduskoolituse Sotsiaalministeerium ja tema hallatav riigi teadus-või arendusasutus ehk siinkohal Tervise Arengu Instituut või lepingu alusel eraõiguslik juriidiline isik. Tervise Arengu Instituut korraldab lastekaitsetöötajatele koolitusi alates 2016. aastast. Järgmised koolitused toimuvad "Ennetus ja kogukonnatöö", "Lastekaitse töö õiguslikud alused", "Lapse heaolu, hindamine ja juhtimiskorraldus" ning "Töö lapse ja perega" vallas.¹⁶³

Eesti Advokatuur on korraldanud 2018. aastal kaks koolitust seoses lapsesõbraliku õigusemõistmisega. 11.mail toimus koolitus "Lapsesõbralik menetlus – lapse vs advokaadi vaatenurk" ning "Lapsesõbralik õigusemõistmine. Lapse heaolu multidistsiplinaarne käsitus". Viimase koolituse raames tutvustati advokaatidele multidistsiplinaarse koostöö põhimõtteid, abivajava lapse ja perekonna hindamise mudelit ning lapse õigusi. Sama koolitus toimus ka 2017.aastal.

Kohtunike puhul on koolitustepoolne regulatsioon nõrgem, kuivõrd neil ei ole piisavat ettevalmistust lastega seotud kriminaalmenetluste läbiviimiseks. Kohtunikel ei ole vastavat professionaalsemat ettevalmistust, mis jõuaks ühest või kahest koolitusest kaugemale. Senini

¹⁶¹ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, lk 18-19.

¹⁶² *Ibidem*.

¹⁶³ L.Rumvolt, R.Pöder. Lastekaitsetöötajate koolitused. Tervise Arengu Instituut 2019. - [https://www.tai.ee/et/tegevused/koolituskeskus/koolitused/lastekaitsetootajate-koolitused\(24.03.2019\)](https://www.tai.ee/et/tegevused/koolituskeskus/koolitused/lastekaitsetootajate-koolitused(24.03.2019)).

on kohtuniku oskus lapsega suhelda olenenud suure osas kohtuniku enda kogemustepagasist.¹⁶⁴

Eeltoodust tulenevalt on Eesti õiguslik regulatsioon antud direktiivi artikliga kooskõlas. Samas aga on kohtunikele korraldavate koolituste arv väike, mistõttu langetavad kohtunikud suuremas osas otsuseid enda kogemustepagasi põhjal.

¹⁶⁴ M.Himma. Uuring: lastesõbralike tingimuste loomine aitaks vähendada kohtusse sattunud laste traumeerimist. Uudis. Eesti Rahvusringhääling: 2015. - <https://novaator.err.ee/257206/uuring-lastesõbralike-tingimuste-loomine-aitaks-vahendada-kohtusse-sattunud-laste-traumeerimist> (24.03.2019).

Kokkuvõte

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiivi 2016/800, mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatisi, analüüsimine ja võrdlemine Eesti kehtiva õigusega. Käesoleva direktiivi järgimiseks vajalikud õigus- ja haldusnormid peab Eesti olema jõustanud hiljemalt 11. juuni 2019.

Eesmärgi saavutamiseks analüüsis töö autor Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiivist 2016/800 tulenevaid norme ja ettekirjutusi ning võrdles antud direktiivi sätteid Eestis kehtiva õigusega. Autori hinnangul on olulisem põhimõtte alaealiste karistamisel ja kohtlemisel kriminaalmenetluses see, et kriminaalmenetlus oleks lapsesõbralikum ning lapsesse suhtutakse tema eale ja arengutasemele vastavalt.

Antud magistritöö alusel saab väita, et laps vajab kriminaalmenetluses erikohtlemist, kuna tema arengutasemest tulenevalt ei ole ta võimeline aru saama täiskasvanutele suunatud menetlusest. Menetluse kulgemise mõistmine hõlmab nii lapse arengulisi iseärasusi kui ka menetluse keele tundmist ning sellest arusaamist. Kuna aga laps on oma arengus üleminekuas, ei ole tema mõtlemine veel täielikult välja arenenud ning ta ei pruugi menetluse käigus toimuvast aru saada. Lisaks võib takistada lapsel menetlusest arusaamist mittepiisav keele tundmine, kuna menetluse raames kasutatav keel on õiguslane erialakeel ning laps ei ole harjunud seda igapäevaselt kuulama ja rääkima ning seda enam seda mõistma. Seega võivad eelnimetatud asjaolud takistada tema võimet menetlusest aru saada. Seega, kui laps ei saa endaga toimuvast menetlusest aru, ei ole antud karistamisviis tema suhtes õiglane ning seda enam tema suhtes efektiivne.

Kuivõrd karistamise üldine eesmärk on kuritegevuse edasine ärahoidmine ja ennetamine, on lastel vaja täiskasvanud kurjategijatest erinevat karistamisviisi. Seda ka seepärast, et alaealised on täiskasvanutega võrreldes arenemisvõimelisemad ning neile karistusviiside määramisel keskendutakse rohkem rehabilitatsioonile, kui koheste karistusviiside määramisele. Sellest tulenebki vajadus erineva karistussüsteemi loomisele, mille algused tulevad magistritöö aluseks olevast direktiivist.

Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiivi 2016/800 näol ongi tegemist olulise ettekirjutusega, mille alusel soovitakse kehtestada liikmesriikides menetluslikud tagatised selleks, et lapsed, kes

on kriminaalmenetluses kahtlustatavad või süüdistatavad, oleksid võimelised asjaomasest menetlusest aru saama ja seda jälgima ning kasutama oma õigust õiglasele kohtulikule arutamisele ning et ära hoida uute õigusrikkumiste toimepanemist. Lisaks toodi direktiivi eesmärkides välja asjaolu, et liikmesriikide vaheline kriminaalmenetlus ühtlustuks ning muutuks liikmesriikide vahelise koostöö raames vastastikuselt tunnustatavaks.

Käesoleva magistritöö esimeses peatükis andis töö autor ülevaate alaealiste erikohtlemisest kriminaalmenetluses. Töö esimene osa oli suunatud kriminaalmenetluses kahtlustatavatele ja süüdistatavatele alaealistele, kirjeldades nende kriminaalse käitumise eripära, tuues välja kriminaalse käitumise põhjused ning alaealistele kriminaalmenetluses rakendatavad mõjutusvahendid. Täpsemalt toodi esimeses peatükis ülevaade alaealise delinkventse käitumise eripäradest, alaealiste vajadusest täiskasvanutest erinevale karistussüsteemile, alaealise kriminaalse käitumise mõjutamise viisid, ülevaade Eestisese alaealiste kriminaalmenetluse arengust ning samuti ka ülevaade lapsesõbralikust õigusemõistmisest.

Töö teine peatükk hõlmas endas kõnealuse direktiivi põhjalikumalt tutvustust. Käesoleva töö aluseks olev direktiiv on mõeldud lastele, ehk alla 18-aastastele isikutele, kes on kriminaalmenetluses kahtlustatavad või süüdistatavad. Antud direktiivi alusel kehtestatakse liikmesriigis menetluslikud tagatised selleks, et lapsed oleksid võimelised asjaomasest menetlusest aru saama ja seda jälgima ning kasutama oma õigust õiglasele kohtulikule arutamisele. Lisaks on direktiivi raames oluline ära hoida uute õigusrikkumiste toimepanemise laste poolt ja edendada nende lõimumist ühiskonda. Lisaks toodi töö teises peatükis toodi välja direktiivi ajalooline taust ja kontekst. Direktiivi ajaloolise tausta all on välja toodud olulisemad direktiivi eelkäiad ehk teised Euroopa Liidus kehtivad regulatsioonid, ettekirjutused ja suunised, mis on andnud tõuke ning põhjuse alaealistele mõeldud direktiivi loomiseks. Lisaks toodi teises peatükis ülevaade direktiivi eesmärgist ning selle mõjualast ja direktiivi ülevõtmisega tekkivatest kohustustest liikmesriigile.

Käesoleva töö kolmandas peatükis toodi välja direktiivis sätestatud kohustuste vastavus Eesti kehtiva õigusega. See sisaldab Eestis kehtiva õigusliku regulatsiooni ja alaealistele kohaldatavate mõjutusvahendite vastavust käesoleva töö allikaks oleva direktiivi artiklitega. Lisaks annab töö kolmas peatükk ülevaate, milliste direktiivi artiklitega on Eesti õigus juba kooskõlla viidud ning millistega ei ole.

Nagu eelmises lõigus mainitud, andis töö kolmas peatükk ülevaate, milliste direktiivi artiklitega on Eesti õiguslik regulatsioon kooskõlas. Kõnealune direktiiv sisaldab mitmeid nõudeid, millega Eestis kehtiv karistusõiguslik regulatsioon juba vastavuses on. Eestis kehtiv karistusõiguslik regulatsioon on kooskõlas direktiivi järgnevate artiklitega:

- artikliga 4 (Õigus teabele)
- artikliga 5 (Lapse õigus vanemliku vastutuse kandja teavitamisele)
- artikliga 6 (Kaitsja abi)
- artikliga 7 (Õigus individuaalsele hindamisele)
- artikliga 10 (Vabaduse võtmise piiramine)
- artikliga 11 (Alternatiivsed meetmed)
- artikliga 12 (Erikohtlemine vabaduse võtmise korral)
- artikliga 14 (Õigus eraelu puutumatus kaitsmisele)
- artikliga 20 (Koolitus)

Eestis kehtiv karistusõiguslik regulatsioon ei ole kooskõlas direktiivi järgnevate artiklitega:

- artikliga 8 (Õigus arstlikule kontrollile)
- artikliga 9 (Küsitlemise audiovisuaalne salvestamine)
- artikliga 13 (Kriminaalasja õigeaegne ja hoolikas menetlemine)
- artikliga 15 (Lapse õigus sellele, et teda saadab menetluse käigus vanemliku vastutuse kandja)

Muudatusettepanekud ning nende põhjendused:

Kuivõrd enamus direktiivist tulenevate artiklitega on Eesti kehtiv õigus kooskõlas siis on ka neid artikleid, mis vajavad Eesti siseriikliku õiguse täiendamist. Seega ei ole Eestis kehtivad regulatsioonid ja praktika kogu direktiivis sätestatuga vastavuses ning et vastavust saavutada, tuleb muuta töö autori hinnangul järgmisi regulatsioone ja juhendmaterjale.

Tulenevalt direktiivi artiklist 8, tuleks tuua seadusesse sisse punkt seoses lapse õigusega arstlikule kontrollile. Punktis tuleks välja tuua, et lapselt, kellelt võetakse vabadus on viivitamatu õigus arstlikule kontrollile. Eesti õigus sätestab küll lapse tervisliku seisundi hindamise ning andmete kogumise, kuid ei täpsusta arstliku kontrolli läbiviimise kohustust.

Küll aga on antud direktiivi punkt oluline nii lapse tervise kui ka lapsesõbraliku õigusmõistmise raames. Seega tuleks Eesti siseriiklikusse regulatsiooni sisse viia kohustus lapse õiguse teostamiseks seoses tema õigusega arstlikule kontrollile temaga seonduva kriminaalmenetluse raames.

Direktiivi artiklist 9 lähtudes puudub Eesti õiguslikus regulatsioonis konkreetne vaste sellele, et lapse küsitlemine oleks audiovisuaalselt salvestatud. Eestis on kasutusel küll käsiraamat lapse küsitlemise kohta, kus on ära märgitud intervjuu videosalvestamine, kuid seadusest otseselt sellist nõuet ei tulene, et lapse küsitlemine peaks olema audiovisuaalselt salvestatud. Käsiraamatus endas ei ole aga samuti mainitud, et antud teavik on kasutamiseks kohustuslik lapse küsitlemisel. Lapsega tehtava intervjuu audiovisuaalne salvestamine on vajalik, kuna see aitab lapsel küsitlemise ajal keskenduda juhtunule ja küsitlejal ülekuulamisele Seda seetõttu, et küsitlejal ei ole vaja teha intervjuu toimumise ajal märkmeid ega muul moel infot talletada. Seeläbi saab küsitleja keskenduda paremini lapse antavatele vastustele ja lapse käitumisele. Lisaks annab audiovisuaalne salvestamine hilisema võimaluse salvestuse vaatamiseks ning lapse käitumise analüüsimiseks. Sellest tulenevalt tuleks Eesti siseriiklikusse õigusesse sisse viia direktiivist tulenev säte, et lapse küsitlemine on kohustuslik videosalvestada.

Samuti ei ole Eesti seadustes välja toodud punkti, et alaealisi puudutav kriminaalmenetlus peab olema õigeaegne ning hoolikas. Käesoleva direktiivi artiklist 13 tuleneb, et alaealisega seotud kriminaalmenetlus peab olema õigeaegne ning hoolikas, kuid Eesti õigusest me sellele konkreetset vastet ei leia. Eesti õiguses on küll koostatud eelnõusid, käsiraamatuid ning kokkuleppeid, milledes käsitletakse alaealist puudutava kriminaalmenetluse pikkust ning sellekohaseid uuringuid ja eesmärke, kuid neis ei tooda välja kohustust kriminaalmenetluse õigeaegsuse ja hoolikuse kohustuse kohta. Seega tuleks täiendada kehtivat kriminaalmenetluse seadustikku ning välja tooma konkreetsema punkti alaealisi puudutava kriminaalmenetluse õigeaegsuse kohta ning sätestama selleks konkreetsed ajad.

Kuivõrd direktiivi artikkel 14 ei ole täies ulatuses Eesti õigusega kooskõlas, on oluline, et kohtutel oleks kohustus alaealisi puudutavad istungid kriminaalmenetluse raames kinnisteks muuta. Direktiivist tulenevalt tagab seesugune asjaolu lapse eraelu kaitse ning on oluline lapsesõbralikuma õigusmõistmise raames. Seega on oluline, et lastega seotud menetlused oleksid nende eraelu kaitsmise põhimõttest tulenevalt kohtu poolt kinnisteks kuulutatud. Selle direktiivi artikli vastavusse viimiseks tuleks täiendada Eestis kehtiva kriminaalmenetluse

seadustiku sätteid, mis täpsustaksid alaealisi puudutava kohtuistungi kinniseks kuulutamise korra ja alused.

Lisaks tuleks täiendada Eestis kehtivat kriminaalmenetluseseadustikku ning lisada säte, mis täpsustaks lapse õigust sellele, et teda saadab menetluse käigus vanemliku vastutuse kandja. Direktiivi artiklist 15 tulenevat konkreetset vastet Eesti õiguslikust regulatsioonist ei leia. Eesti kehtivas õiguses ei ole punkti, mis sätestaks, et lapsel on õigus sellele, et teda saadab menetluse käigus vanemliku vastutuse kandja. Direktiivi artiklist 15 peetakse seda aga oluliseks kuna, see tekitab lapses kindlustunnet ning annab juurde julgust kriminaalmenetluse toimingutes kaasa lüüa. See on oluline ka mõjutusvahendite rakendamise osas alaealisele, kuna mitmed mõjutusvahendid hõlmavad lapse ja tema vanemate kasvatusalast arendamist ja harimist, mistõttu on oluline, et lapse vanemad osaleksid lapsega seotud menetluses ning oleksid talle selle raames toeks.

Summary

Topics related to juvenile crime has received a lot of attention on the Estonian as well as the European Union level in recent years. Multiple precepts have been drawn up and conferences have been organised at the European Union level, in order to increase the efficiency of influencing and preventive measures applied to minors in criminal proceedings. In addition, more child-friendly administration of justice is receiving constant attention. This issue has also been topical in Estonia. One of the primary objectives of Estonian criminal policy has been the prevention and decrease of juvenile crime. The development plan for criminal policy until 2030 highlights the state measures for preventing violent crime committed by the youth and for avoiding minors ending up in a spiral of offences. In addition, treatment by the state appropriate for the needs of the youth must be ensured for young offenders.

The objective of this Master's thesis was the analysis of the Directive no. 2016/800 of the European Parliament and of the Council on procedural safeguards for children who are suspects or accused persons in criminal proceedings, as well as its comparison with the law in effect in Estonia. Estonia is required to have adopted the legislative and administrative norms necessary for adhering to this directive by 11 June 2019 at the latest.

In order to achieve this objective, the author analysed the norms and precepts arising from the Directive no. 2016/800 of the European Parliament and of the Council, and compared the provisions of this directive with the law in effect in Estonia. The author finds that the most important principle in punishing and handling minors in criminal proceedings is for the criminal proceedings to be more child-friendly and for the child to be treated appropriately according to their age and level of development. A child requires special treatment because due to their level of development, they are unable to understand proceedings directed at adults. As a child is unable to understand the process of a procedure directed at adults, this means of punishment is not fair and effective for them.

This Master's thesis as an analysis of the adoption of the minors' directive consists of three parts. The first chapter of the Master's thesis is concerned with the specificities of delinquent behaviour of minors and the need for means of punishment for minors to be different from means of punishment applicable to adults. In addition, the basis for influencing the criminal behaviour of a child and the development of special treatment for minors in Estonia are

addressed. The last subchapter of the first chapter focuses more on the principle and system of a child-friendly justice system.

The second chapter of the Master's thesis provides an overview of the directive forming the source for this paper, including the historical background and context of the directive. In addition, the objective, scope and innovation of the directive are highlighted in this chapter.

The third chapter is the most extensive and contains the conformity of legal regulation and means of influence applicable to minors in effect in Estonia with the articles of the directive which is the source of this paper.

As mentioned in the previous paragraph, the third chapter of the paper provided an overview of which articles of the directive the Estonian legal regulations comply with. The directive in question contains multiple requirements which the Estonian punitive law already complies with. The Estonian punitive regulations comply with the following articles of the directive:

- article 4 (Right to information)
- article 5 (Right of the child to have the holder of parental responsibility informed)
- article 6 (Assistance by a lawyer)
- article 7 (Right to an individual assessment)
- article 10 (Limitation of deprivation of liberty)
- article 11 (Alternative measures)
- article 12 (Specific treatment in the case of deprivation of liberty)
- article 14 (Right to protection of privacy)
- article 20 (Training)

The Estonian punitive regulations is not consistent the following articles of the directive:

- article 8 (Right to medical examination)
- article 9 (Audiovisual recording of questioning)
- article 13 (Timely and diligent treatment of cases)
- article 15 (Right of the child to be accompanied by the holder of parental responsibility the proceedings)

Proposals for changes and the reasoning therefor:

The regulations and practice in effect in Estonia do not comply with all provisions of the directive and certain regulations and instructions need to be amended to achieve this.

Based on article 8 of the directive, the law should include a clause regarding the child's right to a medical examination. This clause should highlight that a child who is deprived of liberty has an immediate right of medical examination. The Estonian law does specify the assessment of the child's health status and collection of data, but does not specify the carrying out of a medical examination.

Based on article 9 of the directive, the Estonian legal regulations have no specific equivalent to making an audiovisual recording of questioning a child. A handbook on questioning a child is in use in Estonia, specifying a video recording of an interview, but the law does not directly provide a requirement of an audiovisual recording of questioning a child. However, the handbook itself does not include a mention of these instructions being mandatory. Audiovisual recording of an interview is necessary because it helps the child focus on the event and the interviewer on the interrogation during the questioning, as the latter is not required to take notes or record information in other ways. At the same time, it provides a later opportunity for reviewing the recording and analysing the behaviour of the child. In conclusion, a provision should be introduced to Estonian law on mandatory video recording of questioning a child.

Estonian law also does not contain a clause that criminal proceedings concerning minors must be timely and diligent. Article 13 of the directive provides that criminal proceedings involving a minor must be timely and diligent. Drafts, handbooks and agreements have been prepared, but this clause cannot be found in the law. Therefore, the Code of Criminal Procedure in effect should be amended to include a more specific clause on the timeliness of criminal proceedings involving minors, and to provide times for this.

In addition, the Code of Criminal Procedure should be amended with a provision specifying the right of a child to be accompanied by a holder of parental responsibility during the proceedings. A specific equivalent to the article 15 of the directive also cannot be found in Estonian law. The Estonian law in effect has no clause specifying that the child has the right to be accompanied by a holder of parental responsibility during the proceedings.

Kasutatud materjalid

Kasutatud kirjandus

1. Kõiv, K. Antisotsiaalse käitumisega õpilased. Artiklite kogumik 2 trükk. Tartu: 2002.
2. Saar, J. Õigusvastane käitumine alaealisena ja kriminaalsed karjäärid: (Eesti 1985-1999 longituuduurimuse andmetel). Tartu 2003.
3. Salagaev, A. Juvenile Delinquency. World Report YOUTH 2003: The global situation of young people. New York: 2003.
4. Wikström, P-O.H., Butterworth, D.A. Adolescent Crime Individual differences and lifestyles. Willan Publishing: 2009.

Eesti Normatiivmaterjalid

5. Karistusseadustik, RT I, 29.12.2011, 190.
6. Korrakaitse seadus. - RT I, 02.12.2016, 6.
7. Kriminaalmenetluse seadustik. - RT I, 07.12.2018, 24.
8. Lastekaitse seadus. - RT I, 12.12.2018, 49.
9. Sotsiaalhoolekande seadus. - RT I, 21.12.2018, 19.
10. Vangistus seadus. - RT I, 09.03.2018, 19.
11. Põhiseadus. - RT I, 15.05.2015, 2.
12. Kriminaalhooldusseadus. - RT I, 13.03.2019, 100.
13. Sotsiaalhoolekande seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. - RT I, 25.10.2017, 1.

Euroopa Liidu õigusaktid

14. Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800. - <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L0800&from=ET>
15. Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2010/64/EL. - <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010L0064&from=EN>

16. Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2012/13/EL. - <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:32012L0013&from=ET>
17. Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2013/48. - <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013L0048&from=et>
18. Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/343. - <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016L0343&from=EN>.

Kasutatud internetiallikad

19. Ahven, A., Roots, A., Sööt, M-L. Retsidiivsus Eestis 2017. Kriminaalpoliitika uuringud nr 27. Justiitsministeerium: 2018. - https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/retsidiivsuseestis_2017.pdf (12.04.2019).
20. Alaealiste kuritegevuse vähendamise arengukava aastateks 2007-2009. - http://www.naabrivalve.ee/documents/Uudised/Kuritegevuse_arengukava_seminari.pdf
21. Alaealistele spetsialiseerunud prokuröride kokkulepe. Kuriteo toime pannud alaealise erikohtlemine kriminaalmenetluses. 2018. - https://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/Kuriteo_toime_pannud_alaealiste_erikohtlemine_kriminaalmenetluses.pdf
22. Ali, S.D., Malik, A.A. Predictors, Prevention and Intervention for Juvenile Delinquency. Journal of Social Sciences and Humanities: 2018. - https://www.researchgate.net/publication/326868846_Predictors_Prevention_and_Intervention_for_Juvenile_Delinquency
23. Angell, K.M. The Regressive Movement: When Juvenile Offenders Are Treated as Adults, Nobody Wins. Southern California Interdisciplinary Law Journal: 2004, vol 125. - <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/scid14&div=3&id=&page=>
24. Aru, A. Lapsesõbralik õigusemõistmine. Ajakiri Märka last 2017 - <http://ajakiri.lastekaitseliit.ee/2017/11/22/lapsesobralik-oigusemoistmine/>

25. Bishop, D.M. Juvenile Offenders in the Adult Criminal Justice System. Crime and Just: 2000, vol 27. - <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/cjrr27&div=6&id=&page=>
26. Celinska, K., Sung, H.E, Kim, C., Valdimarsdottir, M. An outcome evaluation of Functional Family Therapy for court-involved youth. Journal of Family Therapy: 2018, nr 41/4. - https://www.researchgate.net/publication/324611179_An_outcome_evaluation_of_Functional_Family_Therapy_for_court-involved_youth
27. Cras, S. The Directive on Procedural Safeguards for Children who Are Suspects or Accused Persons in Criminal Proceedings. Genesis and Descriptive Comments Relating to selected Articles. Eucrim: 2016, Vol2. - <http://www.corteidh.or.cr/tablas/r35645.pdf>
28. Commission staff working document. Proposal for a directive of the European Parliament and of the Council. Proposal for a on procedural safeguards for children suspected or accused in criminal proceedings. European Commission: 2013. - <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=SWD:2013:0480:FIN:EN:PDF>
29. Edovald, T. Ülevaade alaealiste kuritegevuse vähendamise strateegiatest ja programmidest maailmas. Kriminaalpoliitika analüüs. Tallinn: Justiitsministeerium 2005. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/ulevaade-alaealiste-kuritegevuse-vahendamise-strateegiatest-ja-programmidest-maailmas-0>
30. Eesti Advokatuur. Korduma kippuvad küsimused. Mis on riigi õigusabi? - <http://www.riigioigusabi.ee/korduma-kippuvad-kysimused#Mis-on-riigi-igusabi>
31. Euroopa Nõukogu ministrite komitee suunised lapsesõbraliku õigusmõistmise kohta. Council of Europe: 2012. - http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2011/04/GuidelinesChildFriendlyJustice_ET.pdf
32. Fair Trials, The Legal Experts Advisory Panel. EU directive procedural safeguards for children who are suspects or accused persons in criminal proceedings: implementation toolkit. Fair Trials: 2018. - https://www.fairtrials.org/sites/default/files/publication_pdf/Children%20Directive%20Toolkit.pdf
33. Florida Department of Juvenile Justice. A Sourcebook od Delinquency Interventions. Florida Department of Juvenile Justice: 2015. - <http://www.djj.state.fl.us/docs/quality-improvement/sourcebook2015.pdf?sfvrsn=4>

34. Greenwood, P. Prevention and Intervention Programs for Juvenile Offenders. The Future of Children:2008, Vol:18/2. - <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ815085.pdf>
35. Harris, A., Ortenburger, M., Santiago, F., Tellez, A., Heller, J. Juvenile in Justice: Charging Youth as Adults is Ineffective, Biased, and Harmful. Human Impact Partners: Oakland 2017. - https://humanimpact.org/wp-content/uploads/2018/10/HIP_JuvenileInJusticeReport_2017.02.pdf
36. Himma, M. Uuring: lastesõbralike tingimuste loomine aitaks vähendada kohtusse sattunud laste traumeerimist. Uudis. Eesti Rahvusringhääling: 2015. - <https://novaator.err.ee/257206/uuring-lastesobralike-tingimuste-loomine-aitaks-vahendada-kohtusse-sattunud-laste-traumeerimist>
37. How should we deal with young offenders? The Law Society of South Australia: 2017. - https://www.lawsocietysa.asn.au/LSSA/Media/How_should_we_deal_with_youth_offenders.aspx
38. Karton, I., Puolokainen, T. Tõsiste käitumisprobleemidega lastele ning nende peredele suunatud tõendus põhiste programmide võrdlev uuring. RAKE: 2014. - https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/to_siste_kaitumisprobleemidega_laste_programmide_vordlev_uuring.pdf
39. Kinnise lasteasutuse teenus. Sotsiaalkindlustusamet. - <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/et/lapsed-pered/lastekaitse/kinnise-lasteasutuse-teenus>
40. Kohtute Haldamise Nõukoja soovitusel kohtute meediasuhtluseks. - <https://www.riigikohus.ee/et/kohtute-haldamise-noukoda/soovitusel-kohtute-meediasuhtluseks>
41. Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2030 seletuskiri. Tallinn: Justiitsministeerium 2018. - https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/kriminaalpoliitika_pohialused_2030_seletuskiri.pdf
42. Kronberga, I. Life without Crime as a Fundamental Right of the Child. Juridica International: 2017, vol 25. - <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/jurdint25&div=11&id=&page=>

43. Kurm, M. Alaealiste erikohtlemine kriminaalmenetluses (Riigikontrolli kontrolliaruanded 2002). Riigikontroll: 2002. - <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/11618>.
44. Lauri, K. Muutused lastekaitsetööd 2018 aastal. - <http://ajakiri.lastekaitseliit.ee/2017/11/22/muutused-lastekaitsetoos-2018-aastal/>
45. Maarjamaa Hariduskolleeegium. Õppetöö. Maarjamaa Hariduskolleeegium: 2018. - <https://mhk.edu.ee/et/ope>
46. Mann, D.W. Age and Differential Predictability of Delinquent Behavior. Social Forces Journal. Oxford University Press: 1981, vol 60/1. - http://heinonline.org/hol-cgi-bin/get_pdf.cgi?handle=hein.journals/josf60§ion=15
47. Markina, A., Žarkovski, B. Laste hälbiv käitumine Eestis. Tallinn: 2014. - https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/laste_kaitumise_uuring_2014.pdf
48. MapChiPP. M10: Multidistsiplinaarse koostöö põhitõed. Tutvustus. - http://mapchipp.com/wp-content/uploads/2017/05/A10_Multi-disciplinarity_2017-Apr_EE.pdf
49. Mitmedimensiooniline pereteraapia (MDFT). Sotsiaalkindlustusameti koduleht. - <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/et/lapsed-ja-pere/lastekaitse/mitmedimensiooniline-pereteraapia-mdft>
50. Moffitt, T.E. (1993). Life-course-persistent and adolescent-limited antisocial behavior: A developmental taxonomy. Psychological Review. 1993. - http://users.soc.umn.edu/~uggen/Moffitt_PR_93.pdf
51. National Research Council, Institute of Medicine. Juvenile Crime, Juvenile Justice. Washington, DC: The National Academies Press 2001. - <https://www.nap.edu/read/9747/chapter/1>
52. Pärn, M. Prokuratuuri aastaraamat. Alaealiste õigusrikkujate erikohtlemine. Prokuratuur: 2018. - <https://www.prokuratuur.ee/et/alaealiste-oigusrikkujate-erikohtlemine>
53. Radić, I. Right of the Child to Information according to the Directive 2016/800/EU on Procedural Safeguards for Children Who Are Suspects or Accused Persons in Criminal Proceedings. EU and Comparative Law Issues and Challenges, vol 2. - <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/eucmlihs2&div=29&id=&page=>
54. Rammus, K., Muudatused alaealiste õigusrikkujate kohtlemise süsteemis toetavad noore abivajajaga tõhusamat tegelemist. Justiitsministeerium: 2017. -

<https://www.just.ee/et/uudised/muudatused-alaalaste-oigusrikkujate-kohtlemise-susteemis-toetavad-noore-abivajajaga>

55. Rap, S., Zlotnik, D., Leewen, C., Liefwaard, T. White Paper on the EU Directive 2016/800 on procedural safeguards for children who are suspects or accused persons in criminal proceedings. Key aspects, priorities and challenges for implementation in the EU Member States. International Juvenile Justice Observatory: 2018. - https://www.academia.edu/37078446/White_Paper_on_the_EU_Directive_2016_800_on_procedural_safeguards_for_children_who_are_suspects_or_accused_persons_in_criminal_proceedings_Key_aspects_priorities_and_challenges_for_implementation_in_the_EU_Member_States
56. Rits, B. Alaealiste kuritegevuse ennetamise tulemuslikkus Eesti erikoolide näitel. Bakalaureusetöö. Tartu ülikool: 2009. - https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/alaalaste_kuritegevuse_ennetamise_tulemuslikkus_erikoolide_naitel_b_rits_2009.pdf (12.03.2019)
57. Rumvolt, L., Pöder, R. Lastekaitsetöötajate koolitused. Tervise Arengu Instituut 2019. - <https://www.tai.ee/et/tegevused/koolituskeskus/koolitused/lastekaitsetootajate-koolitused>
58. Saat, H. Ole toeks lapse enesehinnangu kujundamisel. Tervise Arengu Instituut: 2011. - https://intra.tai.ee/images/prints/documents/131531583763_Ole_toeks_lapse_enesehinnangukujundamisel_est.pdf
59. Sayers, D. Standing up for children? The Directive on procedural safeguards for children suspected or accused in criminal proceedings. EU Law Analysis: 2015. - <http://eulawanalysis.blogspot.com/2015/12/standing-up-for-children-directive-on.html>
60. Sotsiaalkindlustusamet. Lapse heaolu hindamise käsiraamat. Sotsiaalkindlustusamet: 2017. - https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Lastekaitse/Noustamisteenused/lapse_heaolu_hindamise_kasiraamat.pdf
61. The Riyadh Guidelines. International Juvenile Justice Observatory. - <https://www.oijj.org/en/docs/general/united-nations-guidelines-for-the-prevention-of-juvenile-delinquency-the-riyadh-guideli>

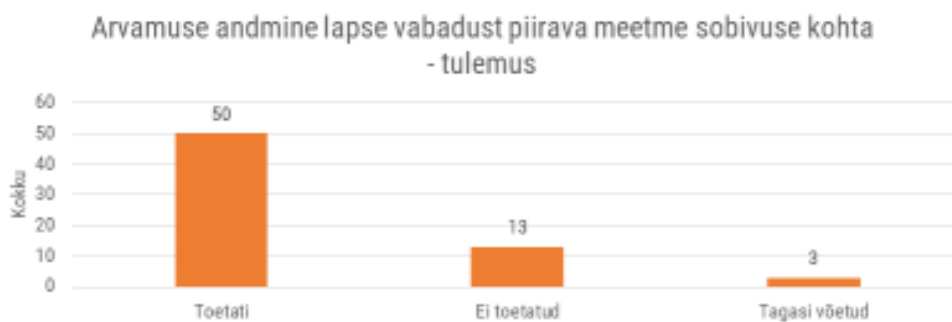
62. Thornberry, T.P., Lizotte, A.J., Krohn, M.D., Farnworth, M. Delinquent Peers, Beliefs, and Delinquent Behavior: A Longitudinal Test of Interactional Theory. *Journal of Criminology*: 1994, Vol 32. - <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/crim32&div=10&id=&page=>
63. Tipton, S. Juvenile vs. Adult Criminal System. *LegalMatch*: 2018. - <https://www.legalmatch.com/law-library/article/juvenile-vs-adult-criminal-system.html>
64. Turuuringute AS. Vanglate sisekliima uuring. Kinnipeetavate küsitlusuuring Tallinna, Tartu ja Viru vanglates. Justiitsministeerium: 2018. - https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/vanglate_sisekliima_uuring_sugis_2018.pdf (12.40.2019).
65. United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice. United Nations General Assembly. - <https://www.ohchr.org/documents/professionalinterest/beijingrules.pdf>
66. Õiguskantsler. Mis on lapse õiguste konventsioon? - <https://www.oiguskantsler.ee/et/mis-lapse-õiguste-konventsioon-0>
67. Õiguskantsleri infojuhend. Laste õigustest esmasel kokkupuutel politseiga. - https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/Laste_õigustest_esmasel_kokkupuutel_politseiga_lapsevanematele_ja_ametnikele.pdf
68. Ülviste, A., Salla, J. Alaealiste menetlusosaliste erikohtlemine kriminaalmenetluses. Analüüs. Riigiprokuratuur: 2017. - https://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/Alaealiste_menetlusosaliste_erikohtlemine_kriminaalmenetluses.pdf

LISAD

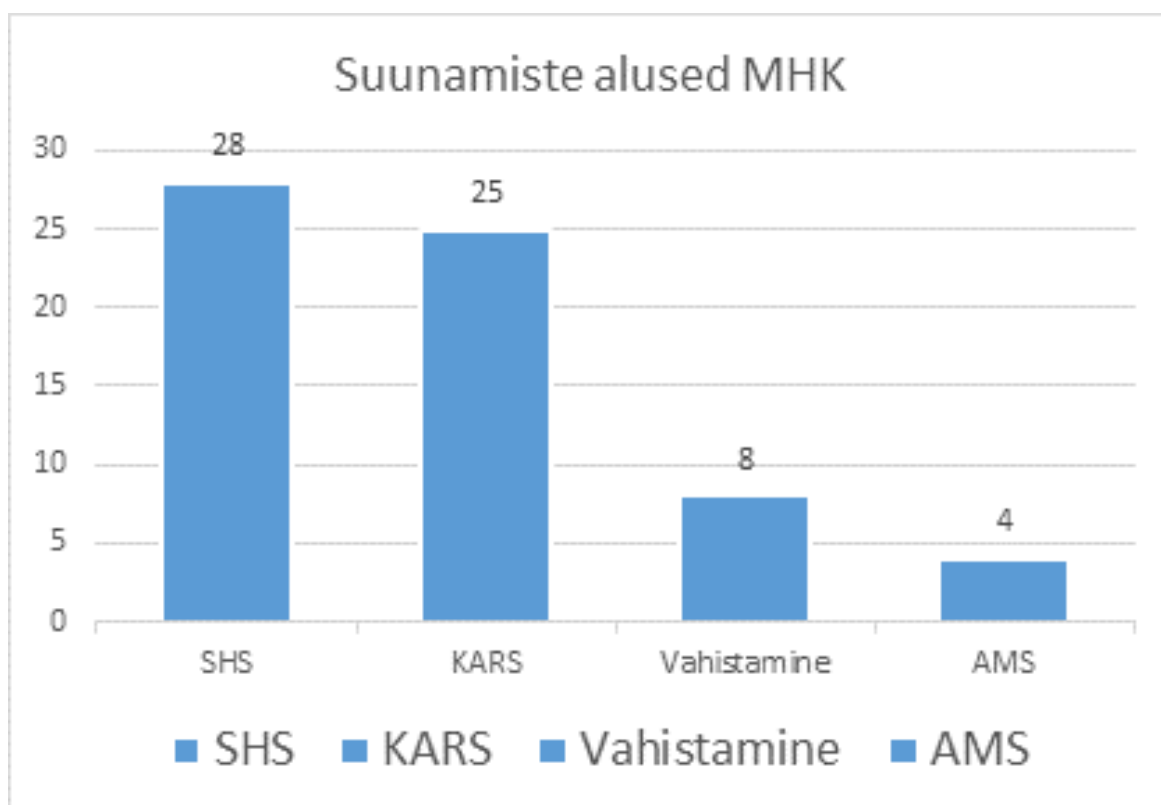
Lisa 1

2018. AASTA STATISTIKA

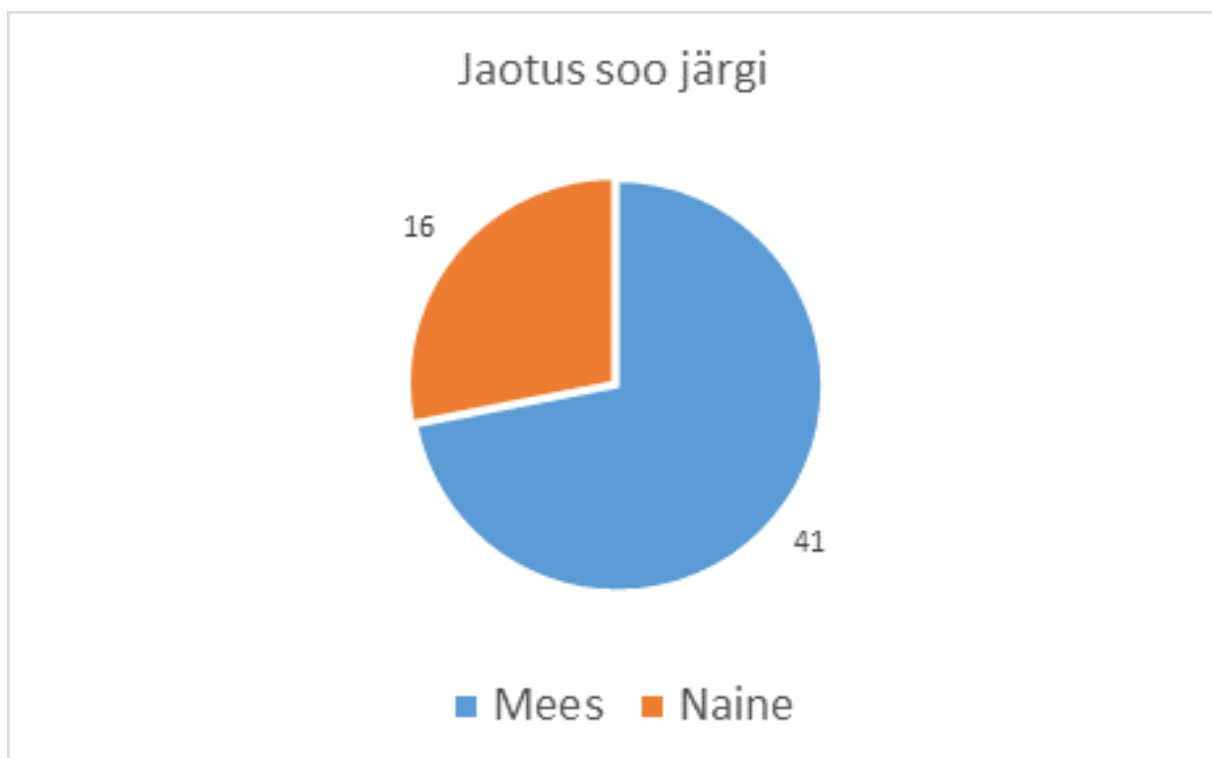
KLAT

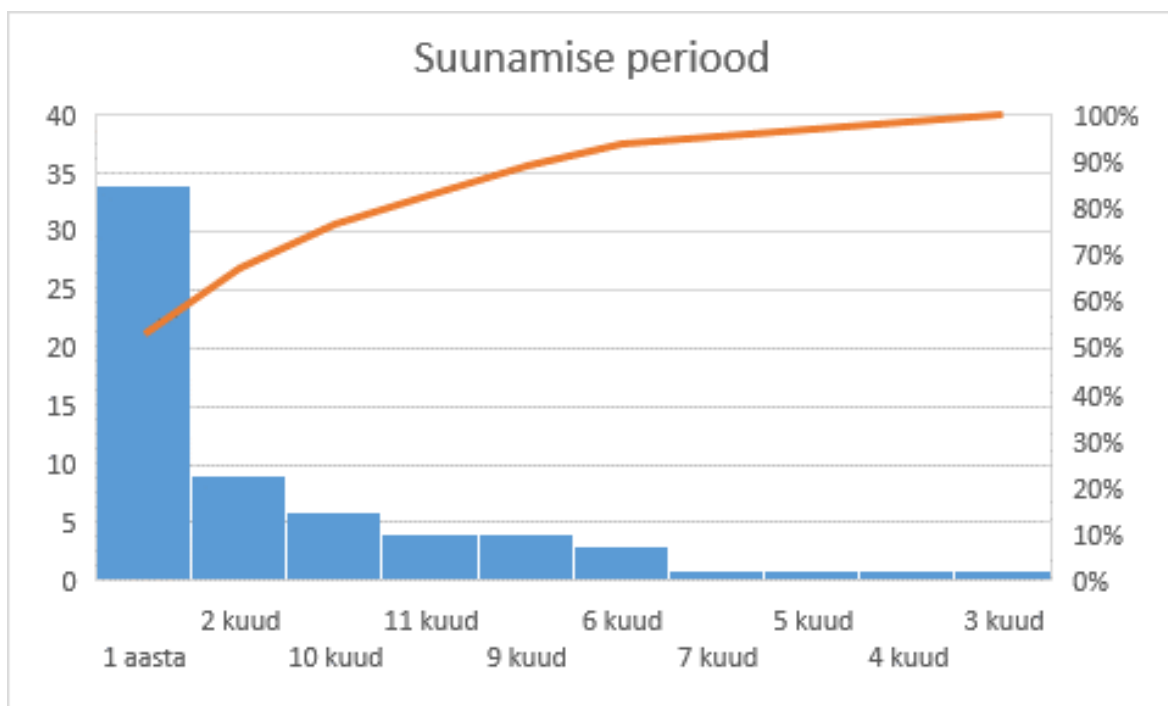
Lisa 2

Lisa 3

Lisa 4

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Greete Jalast,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatise käsitleva direktiivi ülevõtmise analüüs“, mille juhendaja on Anna Markina,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas, 30.04.2019